

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
CIVILINIO PROCESO KATEDRA

OTILIJA GABRĖNAITĖ
Teisės ir valdymo studijų programa

VIEŠOJO INTERESO GYNIMAS CIVILINIAME PROCESSE
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas – dr. Egidijus Krivka

Konsultantas – prof. dr. Stasys Vėlyvis

Vilnius, 2007

TURINYS

IVADAS	3
I VIEŠOJO INTERESO GYNYBOS CIVILINIAME PROCESSE REIKŠMĖ, PAGRINDAI IR FORMOS	7
1.1 Viešojo intereso sąvoka	8
1.2 Viešojo intereso gynybos būdai	13
1.2.1 Viešojo intereso gynybos būdai užsienio valstybių civiliniame procese	14
1.2.2 Viešojo intereso gynybos būdai Lietuvoje	19
1.1 Ieškininė viešojo intereso gynybos forma	20
1.3.1. Individualus ieškinys civiliniame procese viešajam interesui ginti	21
1.3.2. Grupės ieškinys civiliniame procese viešajam interesui ginti	26
II SUBJEKTAI, ĮGYVENDINANTYS VIEŠOJO INTERESO GYNYBĄ CIVILINIAME PROCESSE	32
2.1 Prokuroro dalyvavimas civiliniame procese ginant viešąjį interesą	33
2.1.1. Prokuroro dalyvavimas ginant viešąjį interesą užsienio valstybių civiliniame procese	33
2.1.2. Prokuroro dalyvavimas ginant viešąjį interesą Lietuvos civiliniame procese	37
2.2 Valstybės ir savivaldybių institucijų veikla ginant viešąjį interesą civiliniame procese	43
2.3 Nevyriausybinių organizacijų dalyvavimas civiliniame procese ginant viešąjį interesą	49
2.4 Fizinių asmenų dalyvavimas civiliniame procese ginant viešąjį interesą	53
IŠVADOS	58
LITERATŪROS SĄRAŠAS	62
SANTRAUKA	67

IVADAS

Temos aktualumas ir mokslinis naujumas. Nuolat vykstantys socialiniai, ekonominiai, kultūriniai bendruomeninio gyvenimo pokyčiai įtakoja šiuolaikinės visuomenės raidos tendencijas, lemiančias vis sudėtingesnį jos narių tarpusavio santykių pobūdį. Sparčiai plėtojantis mokslui, pramonei, tobulėjant moderniosioms technologijoms didėja tiek valstybių, tiek žmonių tarpasmeninė priklausomybė. Vis dažniau vienašalių sprendimų bei tam tikros veiklos rezultatų keliamus padarinius tiesiogiai patiria gausi visuomenės dalis. Intensyvūs globalizacijos ir integracijos procesai daugeliui socialinių reiškinių suteikia masiškumo požymius. Į vartojimą ir kiekybę linkstanti visuomeninė kultūra kuria naujas ir perkainuoja senąsias, socialiai reikšmingas vertybes.

Minėti veiksniai sąlygoja pažangą daugelyje visuotinai svarbių sričių, tačiau iš kitos pusės skatina susirūpinimą dėl grėsmių, kurias kelia nekokybiškos prekės ir paslaugos, nesąžiningos konkurencijos, ekologinės problemos bei kitos žmogaus teisių pažeidinėjimo formos. Visuomenės nesaugumo pojūtį skatina ir tai, jog neretai vienas ar kitas neteisėtas veiksmas gali daryti realų poveikį ne vieno, o daugelio asmenų interesams. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, moderniai, demokratiniais pagrindais grindžiamai valstybei kyla būtinybė ieškoti teisinių būdų, galinčių užtikrinti veiksmingą, visuotinai reikšmingų interesų apsaugą ir gynybą. Šiuos tikslus įgyvendinanti teisė, nuolat įtakojama nurodytų visuomeninių procesų, patiria dinamiško vystimosi ir nuolatinių reformų laikotarpį. Esant didžiulei bendruomeninių santykių įvairovei nyksta barjeras, lemiantis griežtą viešųjų ir privačiųjų teisės šakų skirtį. Šiuolaikinis civilinis procesas nuo grynai individualistinio bylinėjimosi modelio, susiformavusio XIX amžiuje, palaipsniui transformuojasi į kolektyvinį, socialinį bylinėjimosi modelį, pripažįstantį viešąjį interesą ir ieškančią naujų būdų jo gynybai užtikrinti. Šias pažangias teisės raidos tendencijas atspindi daugelyje valstybių dar XX amžiuje pradėtos civilinio proceso reformos, įskaitant ir Lietuvą, kurioje 2003m. sausio 1 d. įsigaliojo naujas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (toliau LR CPK)¹.

Naujasis LR CPK įkūnija socialinio civilinio proceso mokyklos progresyvias idėjas, išreiškiančias privačiųjų ir viešųjų interesų užtikrinimo balansą civiliniame procese ir suteikia platesnes galimybes ne tik tradiciškai ginamų privačiųjų interesų, bet ir viešųjų interesų apsaugai bei gynybai. LR CPK 49 straipsnis numato prokuroro, valstybės ir savivaldybių institucijų bei kitų asmenų teisę pareikšti ieškinį viešajam interesui apginti bei valstybės ir savivaldybių institucijų teisę

¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340

duoti išvadą byloje. Minėtos normos įtvirtinimą galima traktuoti kaip pažangią naujovę, sąlygojusią Lietuvos civilinio proceso teisės vystimosi progresyvumą bei paskatinusią visiškai naujus lietuvių autorių mokslinius tyrimus viešojo intereso gynybos srityje.

Pastaraisiais metais didelį dėmesį Lietuvos teisinėje literatūroje viešojo intereso gynybos civiliniame procese klausimams skyrė E.Krivka, savo moksliniuose darbuose pateikdamas nuoseklią šios temos problematikos analizę². Vertingos medžiagos šia tema randama V.Mikelėno³, A.Driuko ir V.Valančiaus vadovėliuose⁴. Tačiau nepaisant šių autorių indelio, tematikos naujumas sąlygoja lietuviškos teisinės literatūros trūkumą šioje srityje. Atsižvelgiant į didžiulę viešojo intereso įvairovę, kuri pasireiškia pačiose įvairiausiose srityse – aplinkos apsaugos, švietimo, konkurencijos ir daugelyje kitų, bei palyginti nedidelę Lietuvos civilinės procesinės teisės patirtį pritaikant naujus viešojo intereso gynybos modelius praktikoje, išlieka būtinybė atlikti tolimesnius šios temos mokslinius tyrimus, plačiau nagrinėjant iki šiol nepakankamai atskleistus klausimus. Pastebėta, jog daugelyje teisinės literatūros šaltinių ši tema analizuojama koncentruojantis į tam tikras specifines temas sritis (pavyzdžiui grupės ieškinio institutą) bei liečiant daugiau probleminių, praktinių jos aspektus. Todėl manytina, jog yra tikslinga sugrįžti prie teorinių viešojo intereso gynybos civiliniame procese pagrindų, išskiriant ir glaustai pateikiant esmingiausius šio reiškio bruožus bei bandant atskleisti naujas temos puses, ypatingą dėmesį sutelkiant į subjektus, turinčius įgaliojimus viešojo intereso gynybos srityje.

Nuosekli teorinė šios temos analizė padėtų toliau formuoti vertinga užsienio ir vietos patirtimi paremtą požiūrį į sritį, kuri, atsižvelgiant į pasaulines visuomeninio intereso apsaugos tendencijas, tampa viena prioritetinių civiliniame procese.

Tyrimo objektas. Viešasis interesas ir jo gynybos būdai Lietuvos ir užsienio valstybių civiliniame procese.

Tyrimo dalykas. Viešojo intereso sąvoka civiliniame procese; teisės aktai, įtvirtinantys viešojo intereso gynybos civiliniame procese formas; subjektų, įgyvendinančių viešojo intereso gynybą, veikla.

² Krivka E. Grupės ieškinio problemos Lietuvos civilinio proceso teisėje // Jurisprudencija. 2004, Nr. 52(44). P. 150-162; Krivka E. Res iudicata principo įgyvendinimo grupės ieškinių procese problemos // Jurisprudencija. 2004, Nr.53(45). P. 54-64; Krivka E. Viešojo intereso apsauga naujajame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37(29). P. 26-34; Krivka E. Viešojo intereso gynimo problemos civiliniame procese: daktaro dis. soc. mokslai : teisė (01 S) – Vilnius, 2006.

³ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia, 1997. T.1-2.

⁴ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 1-2

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Darbo tikslas - atskleisti viešojo intereso gynybos civiliniame procese prielaidas, tikslus ir formas bei įvertinti socialinę šio reiškinių reikšmę. Tikslui pasiekti yra keliami šie uždaviniai:

- atskleisti viešojo intereso sąvoką ir apibūdinti jos reikšmę civiliniame procese;
- išanalizuoti viešojo intereso gynybos civiliniame procese būdus ir aptarti jų privalumus bei trūkumus;
- nustatyti ieškinio viešajam interesui ginti civiliniame procese bruožus, išskirti jo rūšis ir ypatumus bei nustatyti požymius, leidžiančius šį ieškinį atriboti nuo kitų ieškinių rūšių;
- apibūdinti subjektų, įgyvendinančių viešojo intereso gynybą civiliniame procese, procesinę padėtį bei išryškinti kiekvieno jų veiklos specifiką viešojo intereso gynybos srityje.

Tyrimo metodai. Šio darbo tikslui pasiekti bei uždaviniams įgyvendinti buvo naudoti loginis, sisteminės analizės, lyginamasis, dokumentų analizės, apibendrinimo metodai. Loginis metodas pasitelktas siekiant pažinti ir apibūdinti viešojo intereso esmę, jo gynybos civiliniame procese būdus. Sisteminiu analizės metodu naudotasi bandant atskleisti viešojo intereso gynybos reikšmę civiliniame procese. Lyginamojo metodo pagalba buvo išryškintos skirtingų autorių koncepcijos šia tema, apibūdinti įvairių šalių viešojo intereso gynybos civiliniame procese modelių bruožai, išskirti subjektų, ginančių viešąjį interesą civiliniame procese, procesinės padėties ypatumai, atskleisti charakteringi ieškinio viešajam interesui ginti požymiai. Dokumentų analizės metodas naudotas siekiant išstudijuoti Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktus, susijusius su viešo intereso gynyba civiliniame procese. Remiantis apibendrinimo metodu buvo formuojami pagrindiniai teiginiai bei išvados.

Tyrimo šaltiniai. Rašant šį darbą pagrindiniu tyrimo šaltiniu tapo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, jo komentaras, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus praktika. Buvo analizuojamos Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nuostatos, kitų teisės aktų nuostatos, Lietuvos Respublikos Seimo komisijų išvados. Išstudijuoti kai kurių užsienio valstybių teisės aktai, liečiantys įvairius nagrinėjamos temos klausimus. Didelis dėmesys skirtas doktrininiams teisės šaltiniams – vadovėliams, monografijoms, moksliniams straipsniams. Plačiai remtasi lietuvių autorių A.Driuko, V.Mikelėno, V.Nekrošiaus, E.Krivkos moksliniais darbais. Darbui taip pat reikšmingais tapo užsienio valstybių autorių J.A.Jolovičiaus, A.V.Kriažkovo, K.J.Totjevo ir kitų mokslininkų darbai viešojo intereso srityje.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, dvi dėstomosios dalys, suskirstytos į mažesnius skyrius, išvados, literatūros sąrašas bei trumpa darbo santrauka anglų kalba.

Pirmoje dalyje analizuojama viešojo intereso sąvoka, jos reikšmė civiliniame procese; atskleidžiami viešo intereso gynybos būdai, įtvirtinti Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktuose; pateikiama ieškininės viešojo intereso gynybos formos analizė, išryškinant individualaus bei grupės ieškinio viešajam interesui ginti ypatumus; aptariamos grupės ieškinio įgyvendinimo galimybės Lietuvoje ir užsienio valstybėse.

Antroje dalyje išskiriami subjektai, įgyvendinantys viešo intereso gynybą civiliniame procese. Analizuojama prokuroro, valstybės, savivaldybės institucijų, nevyriausybinių organizacijų ir fizinių asmenų procesinės padėties ypatumai, dalyvavimo civiliniame procese pagrindai ir formos. Lyginamas Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktuose įtvirtintas minėtų subjektų statusas bei įvertinama praktinė jų veiklos, ginant viešąjį interesą civiliniame procese, reikšmė.

Išvadose koncentruotai pateikiami tyrimo metu padaryti apibendrinimai ir suformuluoti svarbiausi teiginiai.

I VIEŠOJO INTERESO GYNYBOS CIVILINIAME PROCESĖ REIKŠMĖ, PAGRINDAI IR FORMOS

Teisės doktrinoje civilinio proceso teisė yra laikytina mišria teisės šaka, turinčia ir viešosios ir privatinės teisės bruožų. Tai lemia civilinio proceso teisėje taikomas tiek dispozityvus, tiek imperatyvus teisinio reguliavimo metodas. Teismas – neišvengiamas bet kurio civilinio procesinio santykio subjektas, lemia griežtą subordinaciją, būdingą viešosios teisės šakoms. Kita vertus, civilinio proceso tvarka yra ginamos subjektinės teisės, įtvirtintos tokių materialinės teisės šakų normose (civilinės, darbo, šeimos, komercinės ir kt.), kurioms būdingas dispozityvus teisinio reguliavimo metodas, vyraujantis privatinėje teisėje. Todėl tradiciškai, atsižvelgiant į tai, jog dauguma civilinio proceso tvarka nagrinėjamų ginčų kyla iš privatinės teisės reguliuojamų santykių, pripažįstama, jog civilinio proceso esmė, vis dėlto, yra privati – paprastai tai privačių šalių, privataus ginčo sprendimo procesas⁵. Tačiau šiandieninės visuomenės gyvenime vykstantys spartūs ekonominiai, kultūriniai, socialiniai procesai ir nuolatiniai pokyčiai įtakoja daugelio sričių, o tarp jų ir teisės raidos tendencijas. Šiuolaikinė teisė, kryptanti į privatinės ir viešosios teisės suartėjimą, seniai paneigė nuostatą, jog civilinio proceso tvarka yra ginami tik privatūs asmenų interesai.

Socialinio proceso mokykla dar XIX amžiuje modifikavusi požiūrį į proceso tikslus, paskirtį ir principus, viena pirmųjų skyrė pakankamą dėmesį viešiesiems interesams, įtakodama daugelio Europos šalių civilinio proceso teisę. Palaipsniui minėtosios mokyklos ideologo F.Kleino mintis, jog procesas, būdamas viešosios teisės dalimi, savaime įpareigoja šalia privačių interesų gynimo rūpintis ir visuomenės⁶, įgavo pagrindą būti realiai įgyvendinama ir civiliniame procese.

Todėl šiuolaikinis civilinis procesas yra orientuotas ne vien į privačių, bet ir viešųjų, ar kitaip vadinamų, visuomeninių interesų gynybą – civilinio proceso tvarka nagrinėjamos ne vien grynai privataus pobūdžio civilinės bylos, bet ir bylos, kurioms yra būdingas ne tik individualus, bet ir didesnis viešasis interesas.

Bandant atskleisti viešojo intereso sąvoką ir jos reikšmę civiliniame procese, visų pirma, reikėtų išanalizuoti šios sąvokos turinį tiek lingvistiniu, tiek prasminiu atžvilgiais ir išsiaiškinti jos prasmę teisės doktrinoje.

⁵ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia, 1997. T. 1. P.26.

⁶ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 25.

1.1 Viešojo intereso sąvoka

Lietuvių kalbos žodyne “viešas” apibrėžiamas kaip žodis, galintis apibūdinti kažką visiems skirtą, visuomenės naudojamą, atviro, neslapto.⁷ Tarptautinių žodžių žodyne “interesas” (lot. interest – turi reikšmės, svarbu) reiškia svarbų, dominantį, rūpinamą dalyką.⁸ Šių žodžių junginys išreiškia sąvoką, turinčią atitikmenis įvairiose kalbose: ang. *public interest*; pranc. *interet public*; vok. *öffentliches Interesse*; rus. *публичны (общественны) интерес*.⁹ Tačiau pažymėtina, jog skirtingose valstybėse ji gali būti suprantama netapačiai. Vis dėlto yra sutinkama, kad pačia bendriausia prasme terminas “viešasis interesas” nusako tam tikrus bendrus interesus, kuriuos turi žmonės kaip visuomenės nariai¹⁰.

Viešojo intereso sąvoka yra aktuali daugeliui mokslo šakų, jos turinys iki šių dienų išlieka politikos, sociologijos, teisės ir kitų socialinių mokslo šakų tyrimo ir diskusijų objektu. Viešojo intereso terminas – vienas dažniausiai vartojamų politikų ir yra priskiriamas daugiau politinių mokslų kategorijai. Tačiau atsižvelgiant į visuomenės raidos procesus, viešojo intereso samprata tampa ne mažiau svarbia ir teisės srityje.

Pripažįstama, jog viešojo intereso sąvoka yra plati, kompleksinė, įvairiapusė, suteikianti galimybes būti įvairiai suvokiama ir interpretuojama. Dėl šios priežasties nėra įmanoma pateikti vieningo viešojo intereso apibrėžimo. Nepaisant to, šios sąvokos reikšmingumą liudija dažnas jos vartojimas įvairiuose teisės šaltiniuose.

Šiuolaikinis teisės mokslas pateikia įvairius viešojo intereso apibrėžimus. Pažymėtina, jog tikslaus apibrėžimo nėra nei teisės aktuose nei mokslinėje literatūroje.

Paprastai teisės doktrinoje viešojo intereso sąvokos analizė dažniausiai būna pradedama nuo intereso sąvokos atskleidimo.

Akivaizdu, jog interesas – viena centrinių teisės mokslo kategorijų, kurios kilmei pagrįsti egzistuoja keletas skirtingų mokslinių teorijų. Jas apibendrinant teisininkai sutinka, jog interesas – tai objektyvi būtinybė, teisės subjektų veiklos priežastis.¹¹ Jis gali būti siejamas su poreikio kategorija, tačiau nėra jai tapatus. Poreikio sąvoka yra taikytina viskam kas gyva, o intereso sąvoka – tik visuomeniniame gyvenime. Interesą galima priskirti ypatingai poreikio rūšiai – socialiniams

⁷ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P.931.

⁸ Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985. P.216.

⁹ Penkių kalbų žodynas: ekonomika, politika, teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P.865

¹⁰ Brian B. Teisingumo teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P.85

¹¹ Тотьев К.Ю. Публичный интерес в правовой доктрине и законодательстве // Государство и право. 2002, № 10. С.20.

poreikiams, kuriuos suformuoja socialinės sąlygos, jie pasireiškia tik visuomenėje ir tokius poreikius gali patenkinti tik subjektų sąmoninga veikla, jiems dalyvaujant atitinkamuose visuomeniniuose santykiuose.¹² Taigi, interesą galima apibūdinti kaip objektyviai egzistuojantį socialinį poreikį.

Egzistuoja įvairios interesų rūšys bei jų klasifikavimo galimybės. Nagrinėjamai temai yra reikšmingi teisiniai interesai, kurie gali būti skirstomi į individualius ir viešuosius interesus.

Sąvoka „viešumas“ viešąjį interesą išskiria iš kitų interesų rūšių, taip atspindėdama visuomeninį jo pobūdį. Per šią sąvoką yra atskleidžiami pagrindiniai viešojo intereso subjektai – visuomenė bei jos socialinės grupės. Taip pat viešumas, kaip pagrindinis rūšinis požymis, pasireiškia nusakant viešojo intereso dalyką, įvardijamą kaip visuotinę visuomenės gerovę.

Atsižvelgiant į intereso sąvokos prigimtį bei viešumo, kaip charakteringo skiriamąjo požymio reikšmę, logiška, jog formuluojant viešojo intereso apibrėžimus, jis paprastai yra siejamas su visuomene, valstybe, visuotinai reikšmingomis vertybėmis.

Minėtas sąsajas atspindi įvairiose teisės enciklopedijose pateikiami viešojo intereso apibūdinimai.

Black's law dictionary pateikta viešojo intereso sąvoka yra aiškinama kaip terminas išreiškiantis bendrą visuomenės gerovę, kuri turi būti visuotinai pripažįstama ir saugoma; kaip tam tikras dalykas, kurio egzistavimu visuomenė yra gyvybiškai suinteresuota.¹³

Panašiai viešojo intereso esmė nusakoma Steven H. Gifte teisės žodyne, tačiau čia pažymima, jog viešasis interesas yra subjektyvi sąvoka, kurią apibrėžti, įvardijant ir konkretizuojant visuomeniškai reikšmingus dalykus, gali tam tikras kompetetingas asmuo, pavyzdžiui, teisėjas, įstatymų leidėjas ar panašiai.¹⁴ Tokiu būdu duodama nuoroda į subjektus, galinčius spręsti kas yra viešojo intereso dalykas, tačiau apibrėžimas, kaip ir prieš tai buvusysis, yra ganėtinai aptakus.

Valstybinę viešojo intereso reikšmę akcentuoja rusų teisės enciklopedija. Čia ši sąvoka pateikiama siejant ją su viešąja teise, kurioje viešasis interesas pripažįstamas valstybės garantuojamu ir teisinėmis priemonėmis saugomu interesu, sąlygojančiu visos visuomenės egzistavimą ir raidą.¹⁵

Viešojo intereso sinonimais paprastai yra laikomas bendras, kolektyvinis, visuomenės, socialinis interesas. Toks sąvokos įvairiapusiškumas įneša tam tikros painiavos siekiant apibrėžti jos ribas ir atskleisti esminius bruožus.

¹²Krivka E. Viešojo intereso gynimo problemos civiliniame procese: daktaro dis. soc. mokslai : teisė (01 S) – Vilnius, 2006. P. 18-21.

¹³Black's Law Dictionary. 7th ed. / Bryan A. Garner, ed. – St. Paul, Minn.: West Publishing Co., 1999. P.1244

¹⁴Gifis S. H. Law Dictionary. 4th ed. – New York: Barron's Educational Services, 1996. P. 403.

¹⁵Юридическая энциклопедия / Под ред. Тихомирова М. Ю - Москва, 2000. P. 465

Teisės literatūroje viešasis interesas dažnai tapatinamas su visuomeniniu, o kartais ir su valstybiniu interesu. Tačiau labiausiai paplitusi viešo intereso koncepcija šios analogijos atžvilgiu byloja, jog viešas interesas – tai ne vien valstybės, bet visų pirma visuomenės interesas, o valstybė, būdama visuomenės politinė organizacija, tik privalo jam atstovauti ir ginti.¹⁶

Rusų autoriaus A.V.Kriažkovo pateiktame apibrėžime viešasis interesas taip pat prilyginamas visuomeniniams interesams, kuriuos pripažįsta valstybė ir užtikrina teisė.¹⁷ Viešojo intereso sąvoką rusų teisės literatūroje nuodugniai išanalizavęs J.A.Tichomirovas, vėl gi, akcentuoja visuomeninį viešojo intereso pobūdį apibrėždamas jį kaip socialiai bendrus, valstybės pripažįstamus ir teisės reguliuojamus interesus, kurių patenkinimas yra būtinas visuomenės egzistavimui ir vystimuisi užtikrinti.¹⁸

Kaip matome iš pateiktų apibrėžimų – jie gana panašūs ir visuose jų minima tiek visuomenė, tiek valstybė, tačiau pabrėžiama būtent visuomenė, kuri yra pagrindinis viešojo intereso subjektas, o valstybė įvardijama, kaip jo atstovas, kaip apsaugos ir gynybos instrumentas.

Minėti teiginiai pagrindžia viešojo intereso prilyginimą visuomeniniam interesui ir atmeta galimybę tapatinti jį su valstybės interesu. Tačiau turint omenyje, jog visuomeniniai interesai būna labai įvairūs ir ne visi jų patenka į valstybės reguliavimo sferą, o viešasis interesas įkūnija būtent pačius reikšmingiausius visuomenės interesus ir paprastai yra įtvirtinamas teisės normomis, darytina išvada, jog viešąjį interesą prilyginant visuomeniniui omenyje turima būtent tie visuotinę gerovę atspindintys visuomeniniai interesai, kurių apsaugą ir gynybą užtikrina valstybės teisė.

Visiškai atmesti viešojo intereso ir valstybės intereso sutapatinimo galimybių tap pat nevertėtų.

Esant demokratinei santvarkai preziumuojama, jog valstybė, teisė ir visuomenė turėtų sąveikauti tarpusavyje išvengiant principinio susipriešinimo. Valstybė ir teisė yra integruojama į bendrą visuomenės sampratą ir atvirkščiai. Tokiu būdu demokratinė valstybė gali būti suprantama kaip visuomenė, o valstybės interesai, atspindėdami esmingiausius visuomenės interesus, gali būti laikomi viešaisiais interesais. Pavyzdžiui, Prancūzijos teisės doktrinoje viešasis interesas dažnai tapatinamas su bendruoju interesu arba net nacionaliniu interesu. Laikoma, kad generalinis, bendrasis interesas kartu yra ir nacijos interesas.¹⁹

¹⁶ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T 1. P. 669.

¹⁷ Кряжков А. В. Публичный интерес: понятие виды и защита // Государство и право. 1999, № 10. С. 92.

¹⁸ Тихомиров Ю. А. Публичное право. -Москва, 1995. С. 55.

¹⁹ Krivka E. Viešojo intereso gynimo problemos civiliniame procese: daktaro dis. soc. mokslai : teisė (01 S) – Vilnius, 2006. P. 16.

Kaip matome, minėtos sąvokos yra giminingos ir tarpusavyje persipinančios. Ši terminologijos įairovė pastebima tiek Lietuvos, tiek kitų valstybių teisės aktuose. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau LR CK)²⁰ bei Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatyme²¹ vartojama “viešojo intereso”, Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatyme²² – “asmens, visuomenės ir valstybės teisių bei teisėtų interesų” sąvoka. Tačiau paprastai yra priimta manyti, jog įstatymų leidėjas laiko jas tapačiomis.

Nepaisant tokio sąvokų skirtingumo, viešasis interesas turėtų būti aiškinamas plačiaja prasme – kaip visuomenės interesas, kuris atskirais atvejais gali būti apibrėžiamas tam tikra visuomenės grupės sritimi (pavyzdžiui, vartotojų, tautinės mažumos arba nepilnamečių interesai).²³

Gvildenant sąvokų vartosenos problematiką praktikoje, daugelyje mokslo darbų pastebima, jog, vis dėlto, tikslingiau būtų vartoti vieną sąvoką “viešasis interesas”, kuri apima ir visuomenės ir valstybės interesus.

Ne mažiau keblumų nei minėtas viešojo, privataus ir visuomeninio intereso sąvokų persipynimas, kelia bandymai įveikti viešojo ir privataus interesų priešpriešą bei apčiuopti griežtą skirtį tarp viešosios ir privačiosios sričių.

Teisingumas reikalauja, jog siekiant užtikrinti visuotinę gerovę, kuri sudaro viešojo intereso dalyką, nebūtų pažeidžiami atskirų jos individų interesai ir atvirkščiai – negali būti tenkinami privatūs interesai, darantys žalą visuomenei. Individualūs asmenų interesai dažnai vienas kitam priešingi ir sunkiai suderinami, todėl viešasis interesas nėra paprastų privačių interesų suma. Nepaisant to, būtų sunku paneigti, jog siekiant užtikrinti visuomenės gerovę, sudarančią sąlygas kiekvieno jos nario kokybiškam gyvenimui, pavieniai interesai nėra reikšmingi. Kita vertus, ne visi privatūs interesai yra pakankamai svarbūs, jog būtų integruojami į viešojo intereso dalyką laikomą visuotinės gerovės sampratą, kurios suvokimas sparčiai kintančioje visuomenėje tampa vis problematiškesnis.

Pripažįstama, jog bendroji gerovė – tai, kas objektyviai reikšminga, reikalinga, vertinga visuomenei ar visuomenės daliai. Tačiau akivaizdu, jog skirtingi individai ir jų grupės bendrąją gerovę suvokia skirtingai. Nelygiavertės vertybių sistemos gerovės sampratą, atliepiančią visų visuomenės narių įsitikinimus, daro neįmanomą. Be to, sparčiai besivystančioje šio laikmečio

²⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

²¹ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 42-1919.

²² Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr.32-1316.

²³ Lietuvos Respublikos Seimo Antikorupcijos komisijos 2003 m. balandžio 9d. išvada “Dėl viešojo intereso gynimo civiliniame procese” //

http://www3.lrs.lt/pls/inter/w3_viewer.ViewDoc?p_int_tekst_id=24637&p_int_tv_id=336&p_org=0

visuomenėje tam tikri dalykai, anksčiau daugumos pripažinti itin aktualiais, ilgaamžiui gali prarasti visuomeninę reikšmę, o nauji reiškiniai, turintys ypatingą svarbą, ne visuomet suspėja patekti į viešojo intereso sritį. Vis dėlto, tokios vertybės kaip saugumas, stabilumas, galimybė kokybiškai funkcionuoti ir vystytis, bet kuriuo atveju išlieka svarbūs ir aktualūs daugeliui individų. Visuomenės egzistavimui būtinų socialinių, kultūrinių, materialinių sąlygų užtikrinimas ir apsauga yra sudėtingas procesas, reikalaujantis ypatingo valstybės dėmesio ir gebėjimo pasirinkti tinkamus būdus ir priemones, lemiančias šių esmingiausių visuomeninių interesų įgyvendinimą.

Teisė - vienas pagrindinių visuomeninių santykių reguliatorių, šiuolaikinėje valstybėje veikia kaip instrumentas, pasitelkiamas išlaikyti balansą tarp viešosios ir privačiosios sričių, užčiuopiant ribą, kurią peržengus yra galimas valstybės įsikišimas, siekiant užtikrinti kuo platesnės visuomenės dalies arba visos visuomenės interesus, sudarančius viešąjį interesą.

Šiuolaikinėje visuomenėje, kurioje siekiama sukurti saugią socialinę aplinką visiems jos nariams, viešojo intereso samprata tapo itin aktuali. Moderni, demokratiniais principais grindžiama valstybė ieško būdų derinti skirtingus įvairių visuomenės grupių interesus deramą dėmesį skiriant silpesniosios šalies apsaugai. Šių siekių atspindys viešasis interesas įkūnija poreikį palaikyti visuomeninių santykių stabilumą ir vengti konfliktų. Ypatingą viešojo intereso svarbą atspindi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997m. gegužės 6d. nutarime “Dėl Lietuvos respublikos valdininkų įstatymo straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” išdėstyta mintis, jog “ viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena iš svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų ”.²⁴

Viešojo intereso, kaip vieno esminių visuomenės stabilumo garanto, apsaugai užtikrinti valstybė turi suformuoti specialius teisinius mechanizmus. Tai pripažįsta visų valstybių proceso teisė, net ir bendrosios teisės valstybės, kur privačiam interesui tradiciškai suteikiamas prioritetas.²⁵ Vienas tokių valstybės garantuojamų mechanizmų, užtikrinančių pagalbą apsaugant ir ginant viešuosius interesus, yra civilinis procesas.

²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 16 straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 1997, Nr. 40-977.

²⁵ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia, 1997. T. 1. P.199.

1.2 Viešojo intereso gynybos būdai civiliniame procese

Viešojo intereso gynybos būdai yra atskleidžiami visų pirma per subjektus, galinčius tokią gynybą įgyvendinti praktikoje.

Svarbią funkciją, siekiant užtikrinti viešojo intereso apsaugą ir gynybą, atlieka socialinio proceso modelyje iškeltas teismo vaidmuo, tačiau jo dalyvavimas pasireiškia daugiau viešojo intereso konstatavimu arba įstatymų numatytais veiksmais, kuriais siekiama, kad jis nebūtų pažeistas teismams nagrinėjant civilines bylas, bet ne viešojo intereso gynimu tikrąja to žodžio prasme.²⁶ Inicijuoti bylos iškėlimą, siekiant apginti jau pažeistą viešąjį interesą arba užkirsti kelią jo pažeidimui, teismams įgaliojimai nėra suteikti. Todėl viešojo intereso apsaugos ir gynybos funkcija įstatymuose yra suteikiama tam tikrai valstybės institucijai ar institucijoms. Tokiu būdu įstatymu nustatomos vieno iš pagrindinių privatinės teisės, o taip pat ir civilinio proceso principų - dispozityvumo principo išimtys, kurios grindžiamos siekiu apginti viešąjį interesą bei asmenų, negalinčių savarankiškai pasinaudoti teise į gynybą, teises ir teisėtus interesus.

Atsižvelgiant į šiandienos realybę akivaizdu, kad nuostatos laikymasis, jog sprendimą kreiptis į teismą gali priimti tik pats subjektinės teisės turėtojas, ignoruotų viešąjį interesą taip pažeidžiant visuomenės, o kartu ir atskirų jos narių interesus. Todėl dispozityvumo principo išimtys, grindžiamos viešojo intereso gynimu, yra nustatomos siekiant apginti silpnesnės šalies, kuri ne visuomet gali kreiptis į teismą su reikalavimu apginti jos pažeistą subjektinę teisę, bei kitų asmenų, negalinčių savarankiškai pasinaudoti teise į teisminę gynybą, teises ir teisėtus interesus.

Tokių išimčių būtinybę pabrėžia Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas dar 1994 m. vasario 14d. nutarime pažymėjęs, jog “jeigu kokios nors aplinkybės apsunkintų ar padarytų neįmanomą galimybę realiai pasinaudoti teise į teisminę gynybą, tektų pripažinti šios konstitucinės teisės deklaratyvumą. Todėl yra tikslingas ir pateisinamas atitinkamų įgalinimų, skirtų padėti būtinais atvejais žmonėms realizuoti jų konstitucinių teisių gynybą, suteikimas įstatymu valstybės institucijoms ar jų pareigūnams. Bet su sąlyga, kad tai neprieštaraus Konstitucijai”.²⁷ Kitame 1997m. gegužės 6d. nutarime Konstitucinis Teismas nurodo, jog įstatymų leidėjas turi teisę nustatyti viešojo intereso ribas konkrečiuose santykiuose, todėl įstatymuose, nepažeidžiant Konstitucijos, gali

²⁶ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 1. P. 670.

²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994m. vasario 14d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 21 straipsnio trečios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”// Valstybės žinios. 1994, Nr. 13-221.

būti nustatyta, kokiais atvejais ir kokia tvarka įgalios institucijos ar pareigūnai gali viešąjį interesą ginti teismine tvarka.²⁸

Šiuolaikinė užsienio valstybių praktika rodo, jog viešojo intereso gynyba gali būti įgyvendinama trimis pagrindiniais būdais:

- ***Teisės įstoti į procesą suteikimas specialiam valstybės pareigūnui*** – prokurorui, kurio funkcija byloje pasireiškia aktyviu viešojo intereso gynimu. Valstybėse, pasirinkusiose šį viešojo intereso gynimo modelį, prokuroras turi teisę pareikšti ieškinį ar įstoti į bylą bet kuriuo atveju, kai, jo nuomone, tai būtina viešajam interesui apginti.
- ***Teisės ginti viešąjį interesą suteikimas visuomeninėms institucijoms*** (vartotojų teisių gynimo, moterų, vaikų teisių apsaugos, aplinkos apsaugos), taip pat specializuotoms valstybės institucijoms arba pareigūnams (ombudsmenams, aplinkos apsaugos institucijoms, konkurencijos taryboms ir t.t.). Šis modelis būdingas daugeliui valstybių ir yra itin paplitęs Skandinavijos ir Vakarų Europos šalyse. Lietuvoje viešojo intereso gynybos funkcijas atlieka Seimo kontrolieriai, Vyriausybės atstovai, Konkurencijos taryba ir kitos organizacijos.
- ***Teisė pareikšti specialų – grupės ieškinį***, skirtą didesnės ar mažesnės visuomenės dalies interesams apginti. Šiuo atveju atstovaudamas tam tikros visuomenės grupės interesus, ieškinį pareiškia vienas ar keli suinteresuoti asmenys. Šis viešojo intereso gynimo būdas yra būdingas JAV, Anglijoje ir kitose bendrosios teisės sistemos šalyse.²⁹

1.3.1 Viešojo intereso gynybos būdai užsienio valstybių civiliniame procese

Tokios valstybės kaip Italija, Prancūzija, Ispanija, Belgija, dalinai Vokietija, Austrija, Lotynų Amerikos šalys, Anglija ir JAV, aktyviai naudoja viešojo intereso gynybos modelį, kuriame teisė ginti viešąjį interesą yra suteikiama prokurorui. Šių šalių civiliniame procese jis dalyvauja dviem būdais – įstoja į šalių pradėtą bylą arba pareikia ieškinį savo iniciatyva. Paprastai prokurorai dalyvauja bylose dėl santuokos pripažinimo negaliojančia, dėl asmens pripažinimo neveiksniu, dėl bankroto bylos iškėlimo ir kitose panašaus pobūdžio bylose.

²⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 16 straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 1997, Nr. 40-977.

²⁹ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia, 1997. T 1. P.200.

Prancūzijoje, Italijoje, Ispanijoje, Belgijoje įstatymo interesais prokuroras gali teikti kasacinį skundą Aukščiausiam Teismui.

Vokietijoje ir Austrijoje prokuroro vaidmuo civiliniame procese yra minimalus. Čia jam suteikta teisė viešąjį interesą ginti tik vienu būdu – savo iniciatyva pareiškiant ieškinį įstatymo nustatytais atvejais.

Bendrosios teisės valstybėse Anglijoje ir JAV gindamas viešąjį interesą prokuroras dažniausiai dalyvauja kaip *amicus curiae* – teismo “patarėjas”. Nebūdamas bylos šalimi, tačiau turėdamas interesą byloje, *amicus curiae* pateikia teisinį bylos įvertinimą. Atskirais atvejais šiose šalyse prokurorui yra suteikiama galimybė pareikšti ieškinį viešajam interesui ginti savo iniciatyva. Pavyzdžiui, Anglijoje prokuroras gali pareikšti ieškinį dėl uždraudimo atitinkamai institucijai ar privačiam asmeniui atlikti veiksmus, pažeidžiančius viešąją tvarką arba gali suteikti leidimą tokį ieškinį pareikšti suinteresuotam asmeniui. JAV savo iniciatyva prokuroras gali iškelti bylas, pavyzdžiui, dėl nesąžiningos konkurencijos.³⁰

Pripažįstama, jog tam tikrose situacijose viešojo intereso gynybos būdas, teisę šioje srityje suteikiantis prokurorui, yra tinkamas ir efektyvus, tačiau šiuolaikinėje teisės doktrinoje įžvelgiama vis daugiau problemų, susijusių su prokuroro statuso biurokратиškumu ir priklausomybe nuo vykdomosios valdžios. Prokuroro dalyvavimas įvairių valstybių civiliniame procese, anksčiau vertintas kaip progresyvi teisinio reguliavimo raidos kryptis, šių dienų kontekste nebegali būti vertinamas kaip vienas tinkamiausių viešojo intereso gynybos būdų.

Dinamiški visuomeninio gyvenimo procesai sąlygoja vis didesnę viešojo intereso spektrą pačiose įvairiausiose srityse – aplinkos apsaugos, švietimo, vartojimo, konkurencijos bei daugelyje kitų. Esant didžiulei viešojo intereso įvairovei, viena institucija nėra pajėgi efektyviai spręsti visų šiose srityse iškilančių problemų. Viešojo intereso išplitimas lemia poreikį naudotis papildomais viešojo intereso gynybos būdais, atitinkamus įgaliojimus suteikiant valstybės ir savivaldybių institucijoms bei siekiant skatinti privačių asmenų iniciatyvą šioje srityje.

Oficialios institucijos bei asmenys, ginantys viešąjį interesą civiliniame procese veikia labai įvairiose visuomeninių santykių sferose. Dažnai jos atstovauja ir gina konkrečios visuomenės grupės ir konkretaus pobūdžio teises bei interesus. Taip galima išskirti institucijas,

³⁰ Lietuvos Respublikos Seimo Antikorupcijos komisijos 2003 m. balandžio 9d. išvada “Dėl viešojo intereso gynimo civiliniame procese” // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w3_viewer.ViewDoc?p_int_tekst_id=24637&p_int_tv_id=336&p_org=0

ginančias vartotojų bei konkurencijos interesus, nepilnamečių, moterų interesus, aplinkos apsaugos, interesus švietimo srityje ir panašiai.

Daugelyje valstybių yra plačiai paplitusi Ombudsmeno institucija, veikianti įvairiose viešojo intereso srityse. Prie bendros kompetencijos institucijų, ginančių svarbiausias asmenų teises ir laisves, priskirtina, pavyzdžiui Skandinavijos valstybėse veikiantys Ombudsmenai. Švedijoje Ombudsmenas turi stebėti, kad teismai ir valstybės institucijos laikytųsi konstitucijoje numatytų objektyvumo, nešališkumo ir žmogaus teisių lakymosi reikalavimų. Be Ombudsmeno Švedijoje veikia ir Teisingumo kancleris – vyriausybės advokatas, atstovaujantis ir ginantis jos interesus.

Slovėnijoje, siekiant apsaugoti asmenų teises ir interesus valstybės bei savivaldybių institucijose, įsteigtas Žmogaus teisių Ombudsmenas.

Daugumoje šalių yra institucija, ginanti vartotojų teises ir siekianti užtikrinti laisvos konkurencijos sąlygas bei vartotojų teises. Suomijoje tam tikslui yra įsteigtas Vartotojų Ombudsmenas, Airijoje veikia Konkurencijos taryba, Šveicarijoje – nepriklausoma Konkurencijos komisija ir Federalinė vartotojų reikalų tarnyba.

Dar vienoje itin svarbioje viešojo intereso srityje, susijusioje su vaiko teisių apsauga, veikia, vėl gi, specialiai šiam tikslui sukurti Vaikų Ombudsmenai (Švedijoje, Airijoje). Ombudsmeno institucija taip pat kuriama siekiant apsaugoti tam tikras visuomenės grupes nuo diskriminacijos. Švedijoje įsteigta Lygių galimybių Ombudsmeno institucija, taip pat veikia Etninės diskriminacijos Ombudsmenas, tiriantis ir nagrinėjantis diskriminacijos atvejus etniniu pagrindu. Anglijoje specialūs pareigūnai ir institucijos turi teisę kreiptis į teismą, kai nustato rasinės diskriminacijos pažeidimo faktus.³¹

Kaip matome, viešojo intereso gynybos būdas, suteikiantis galimybę ieškinius šioje srityje pareikšti įvairioms valstybės institucijoms ir oficialiems asmenims, yra plačiai paplitęs įvairiose valstybėse. Tačiau, kaip žinoma, oficialios institucijos ir pareigūnai nėra vieninteliai subjektai, galintys įgyvendinti viešojo intereso gynybą civiliniame procese. Kai kuriose valstybėse įvairios visuomeninės organizacijos ir pavieniai asmenys taip pat turi teisę kreiptis į teismą siekdami apginti viešąjį interesą, tik pastarieji atvejai, o ypač teisės viešojo intereso gynybai suteikimas paviniams privatiems asmenims, yra retesni ir dažnai susiduria su įvairiais ribojimais. Prancūzijoje ieškinį dėl viešojo intereso gynimo gali pareikšti profesinės sąjungos ir tam tikros asociacijos, specialiai sudaromos ginti jų narius nuo įvairaus pobūdžio pažeidimų.

³¹ Ten pat.

Vokietijoje ir kitose kontinentinės Europos šalyse yra paplitęs viešojo intereso gynimo būdas įvardijamas *Verbandsklage* pavadinimu – kai ieškinį, vėl gi, pareiškia tam tikra asociacija, turinti tam specialiai suteiktą įstatyminių pagrindą. Dažniausiai tokia teisė gali būti suteikiama tik tokioms asociacijoms, kurios veikia tam tikrą nustatytą minimalų laiko periodą.

Dar rečiau pasitaikantys atvejai, kai teisė kreiptis į teismą siekiant ginti viešąjį interesą yra suteikiama asmenims, kurie nėra nei valstybės pareigūnai, turintys pareigą viešojo intereso gynybos srityje, nei asmenys, turintys subjektinę teisę. Toks viešojo intereso gynybos būdas yra įmanomas kai kuriose šalyse, tačiau galimas naudoti tik labai retais atvejais ir tik tam tikriems specifiniams tikslams pasiekti. Brazilijoje ši galimybė įgyvendinama pareiškiant taip vadinamą *actio popularis*, kai bet koks asmuo, nepaisant kvalifikacijos ir suinteresuotumo, gali pareikšti ieškinį viešajam interesui ginti. Pabrėžtina, jog tai yra leidžiama tik itin retais atvejais.

Šiek tiek kitoks tokio pobūdžio viešojo intereso gynimo būdas, pareiškiant ieškinį asmenims, neturintiems tiesioginio suinteresuotumo, yra numatytas Jungtinėje Karalystėje. Toks ieškinys yra vadinamas *relator action* ir skirtingai nuo *actio popularis*, turi būti pareiškiamas generalinio prokuroro (*Attorney General*) vardu, todėl reikalingas pastorjo sutikimas tokį ieškinį pareikšti.³²

Esamą padėtį viešojo intereso gynybos srityje, suteikiant galimybes pareikšti ieškinius privatiems asmenims, daugelis kompetetingų teisės mokslininkų vertina kritiškai. J.A. Jolovičius, skyręs nemažą dėmesį šios problemos analizei, pažymi, jog dar palyginti neseniai egzistavo nuostata, kad ginant pažeistus visuomenės interesus į teismą gali kreiptis tik generalinis prokuroras arba kita viešoji institucija. Tuo tarpu individas, kaip subjektinės teisės turėtojas, teisminės gynybos galėjo siekti tik vienu būdu – gindamas savo privatų interesą. Kaip bebūtų, intensyvūs visuomenės pokyčiai ir modernaus šių dienų laikmečio įtakota teisės raida atspindi poreikį sudaryti sąlygas atskiriems individams į teismą kreiptis platesniais pagrindais.³³

Pripažįstama, jog moderni šiuolaikinė teisė turėtų formuoti būdus, leidžiančius efektyviai riboti ir užkirsti kelią situacijoms, kai neteisėtas elgesys gali paliesti daugelio visuomenės narių interesus. Tačiau, jei teisė kreiptis į teismą dėl tam tikro viešojo intereso pažeidimo yra suteikiama tik prokurorui ar kitai oficialiai institucijai eliminuojant privačių asmenų ar jų grupių iniciatyvą, iškyla grėsmė, jog, kai kurie, visuomeniškai reikšmingi viešojo intereso pažeidimai, gali likti neatskleisti. Dažnais atvejais tai gali nulemti menkas minėtų oficialių valstybės institucijų suinteresuotumas arba atsisakymas teikti ieškinį dėl informacijos

³² Jolowicz J.A. On Civil Procedure. 2000. P. 98-122

³³ Ten pat. P. 97

trūkumo manant, jog viešasis interesas apskritai nebuvo paliestas. Todėl manytina, jog nėra visiškai racionalu, apie viešojo intereso buvimą ar nebuvimą palikti spręsti vien tik viešosioms valstybinėms institucijoms. Iniciatyvos teisė viešojo intereso gynybos srityje turėtų būti lengviau prieinama ir asmenims, kurie nėra nei viešieji pareigūnai, turintys pareigą ginti viešąjį interesą, nei asmenys, turintys subjektinę teisę.

Bandant spręsti minėtas problemas, kai kuriose šalyse tam tikros rūšies viešojo intereso gynybai įgyvendinti, veksmingesniu pripažįstamas viešojo intereso gynybos būdas pareiškiant grupės ieškinį.

Grupės ieškinys yra plačiausiai paplitęs bendrosios teisės valstybėse: Anglijoje, JAV, Australijoje, Kanadoje ir kt. Šiose valstybėse grupės ieškinio padavimo ir bylos nagrinėjimo taisyklės yra gana panašios. Anglijoje grupės ieškinį galima pareikšti kai bylos baigtimi suinteresuoti daug asmenų. JAV grupės ieškinį galima pareikšti esant keturioms sąlygoms:

- byla susijusi su daugeliu asmenų ir nėra priimtina taikyti procesinio bendrininkavimo institutą;
- faktinis ir teisinis visų asmenų reikalavimų pagrindas sutampa;
- tokį ieškinį pareiškiančio asmens interesas tapatus visų suinteresuotų asmenų reikalavimui;
- pareiškęs ieškinį asmuo adekvačiai ir sąžiningai atstovauja visos grupės ar klasės interesams.³⁴

Kitose Europos šalyse grupės ieškinio institutas klasikiniu bendrosios teisės šalyse naudojamu pavidalu beveik nėra taikomas. Kaip išimtį galima paminėti Ispaniją, kurios civilinis proceso kodeksas numato tris grupės ieškinių rūšis vartotojų apsaugos srityje : asociacijų ieškiniai siekiant apsaugoti vartotojų teises; vartotojų, kurie patyrė žalą ieškiniai, kai visi asmenys identifikuojami; vartotojų, kurie patyrė žalą ieškiniai, kai visi asmenys neidentifikuojami.³⁵

Tačiau netiesioginių grupės ieškinio formų yra ir kitose Europos valstybėse, kai ieškinius grupės asmenų interesais gali pareikšti įvairios visuomeninės organizacijos. Jau minėtas asociacijų ieškinys *Verbandsklage*, savo esme taip pat gali būti prilygintas grupės ieškiniui, nors analizuojant šių ieškinių pareiškimo sąlygas bei kitas aplinkybes yra matomi akivaizdūs skirtumai. Pavyzdžiui, JAV grupės ieškinio pareiškimas nepriklauso nei nuo suinteresuotų visuomeninių organizacijų ar

³⁴ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 1 P. 728-729.

³⁵ Ispanijos civilinio proceso kodeksas (Ley de Enjuiciamiento Civil) // http://www.justicia.es/portal/public/_s.155/549

asociacijų arba kieno nors kito sutikimo. Tokiu grupės ieškiniu yra ginami visos asmenų grupės, kaip nedalaus vieneto interesai³⁶.

1.3.2 Viešojo intereso gynybos būdai Lietuvos civiliniame procese

Kaip ir kitos pasaulio valstybės, Lietuvos civilinio proceso teisė vienareikšmiškai pripažįsta viešojo intereso egzistavimą įvairiose visuomeninių santykių srityse ir sutinka, jog jo apsaugai bei gynybai yra būtina pritaikyti šiuolaikinius teisminės gynybos būdus.

Dabartinio LR CPK pagrindu pasirinktas socialinio civilinio proceso modelis, suteikia galimybes viešąjį interesą Lietuvoje ginti šiais būdais:

- **LR CPK įtvirtinant aktyvų teismo vaidmenį civiliniame procese.** Tai lėmė jau minėtas socialinio civilinio proceso idėjų pritaikymas LR CPK nuostatose
- **LR CPK nustačius kai kurių bylų nagrinėjimo ypatumus** ribojant rungimosi principo taikymą bei suteikiant aktyvesnį teismo vaidmenį atskirų kategorijų bylose. Tam tikrose bylose teismas gali savo iniciatyva peržengti ieškinio reikalavimus (LR CPK 376 straipsnio 3 dalis, 414 straipsnio 3 dalis); šeimos, darbo, ypatingosios teisenos ir kai kuriose kitose bylose turi teisę rikti įrodymus savo iniciatyva (LR CPK 160, 179, 376, 414 straipsniai, 443 straipsnio 8 dalis, 582 straipsnio 3 dalis); gindamas viešąjį interesą teismas turi teisę nepriimti ieškinio atsisakymo, ieškinio pripažinimo ar netvirtinti šalių taikos sutarties (LR CPK straipsnio 2 dalis) ir kt.
- **LR CPK ir kituose įstatymuose įtvirtinant tam tikrų valstybės ir savivaldybių institucijų, pareigūnų ar kitų asmenų įgaliojimus viešojo intereso apsaugos ir gynybos srityje:** jų teisę pareikšti ieškinį viešajam interesui ginti, teisę kreiptis su prašymu dėl proceso atnaujinimo civilinėje byloje bei atitinkamų institucijų įgaliojimus duoti išvadą civilinėje byloje. LR CPK 49 straipsnio 1 dalis numato, kad įstatymų nustatytais atvejais pareikšti ieškinį viešajam interesui ginti gali:
 - 1) **prokuroras**
 - 2) **valstybės ir savivaldybių institucijos**
 - 3) **kiti asmenys**

³⁶ Krivka E. Viešojo intereso gynimo problemos civiliniame procese: daktaro dis. soc. mokslai : teisė (01 S) – Vilnius, 2006. P. 44.

LR CPK 49 straipsnio 5 dalyje numatyta, jog viešajam interesui apginti gali būti pareiškiamas grupės ieškinys.³⁷

Minėtų subjektų veiklos ypatybės bei grupės ieškinio funkcionavimo Lietuvoje galimybės bus plačiau aptartos sekančiuose skyriuose.

1.3 Ieškininė viešojo intereso gynybos forma

Pagrindinė teisinė priemonė, kuria yra įgyvendinama viešojo intereso gynyba civiliniame procese yra ieškinys.

Ieškinys (angl. *Action*; pranc. *Action*; vok. *Klage*) paprastai yra suprantamas kaip suinteresuoto asmens kreipimasis į teismą civilinio proceso nustatyta tvarka bei vadovaujantis civilinės, darbo, šeimos ar kitų teisės šakų normomis, su reikalavimu apginti pažeistą ar ginčijamą teisę, remiantis konkrečiomis aplinkybėmis ir įrodymais, patvirtinančiais šias aplinkybes.³⁸ Ieškinio pareiškimas yra laikomas pagrindiniu pažeistų subjektinių teisių gynimo būdu. V.Mikelėnas nagrinėdamas ieškinio esmę savo monografijoje “Civilinis procesas” pažymi: “ieškinys yra pagrindinė pažeistų subjektinių teisių gynimo priemonė: taip šalių materialinis ginčas įgauna procesinę formą ir prasideda civilinis procesas”³⁹.

Iš pateiktų pavyzdžių matome, jog teisės doktrinoje subjektinės teisės yra akcentuojamos kaip pagrindinis ieškinio gynybos objektas. Tačiau civilinio proceso teisėje yra pripažįstama, kad ne viskas kas turi būti ginama yra subjektinė materialinė teisė. Kalbant apie viešojo intereso gynybą ieškinine forma šioje vietoje iškyla subjektinės teisės ir intereso santykio klausimas.

Teisinėje literatūroje yra pabrėžiamas glaudus subjektinės teisės ir intereso ryšys. Subjektinės teisės garantuoja, kad jos turėtojui bus sudarytos būtinos socialinės teisinės sąlygos jo interesų patenkinimui ir tokiu būdu tarnauja intereso apsaugai. Tačiau subjektinė materialinė teisė nėra vienintelė intereso apsaugos forma. Intereso apsauga garantuojama ne tik subjektinėmis materialinėmis teisėmis, bet ir teisėsaugos institucijoms tiesiogiai saugant interesą, nesuteikiant atitinkamo intereso turėtojui subjektinių materialinių teisių.⁴⁰ Tai iliustruoja LR CPK 5 straipsnio 1

³⁷ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 1. P.627.

³⁸ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T.2. P.449.

³⁹ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia, 1997. T. 1. P.359.

⁴⁰ Krivka E. Viešojo intereso gynimo problemos civiliniame procese: daktaro dis. soc. mokslai : teisė (01 S) – Vilnius, 2006. P.24-27.

dalį, kurioje nustatyta, jog kiekvienas suinteresuotas asmuo turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama jo teisė arba įstatymų saugomas interesas. Tokiu būdu įstatyme nurodoma, jog teisminės gynybos dalykas yra ne tik subjektinės teisės, bet ir įstatymų saugomi interesai. Todėl ieškinys turėtų būti suprantamas kaip procesinė priemonė, skirta apginti pažeistą ar ginčijamą teisę arba įstatymų saugomus interesus. Atsižvelgiant į tai viešasis interesas gali tapti savarankišku ieškinio dalyku bei suteikti tokio iešinio, pareiškiamo viešajam interesui ginti, formai specifinių bruožų, išskiriančių jį iš kitų ieškinių rūšių.

Yra išskiriamos dvi pagrindinės ieškinių viešajam interesui ginti rūšys – individualus ieškinys ir grupės ieškinys. Pirmiausia bus aptarti individualaus ieškinio viešajam interesui ginti ypatumai, kurie bus atskleidžiami daugiausia remiantis LR CPK įtvirtomis, individualaus ieškinio viešajam interesui ginti tvarką reglamentuojančiomis nuostatomis, kurios iš esmės atitinka klasikinę viešojo intereso gynybos civiliniame procese koncepciją.

1.3.1 Individualus ieškinys viešajam interesui ginti

Siekiant atskleisti individualaus ieškinio viešajam interesui ginti bruožus visų pirma derėtų sugrįžti prie bendrosios ieškinio kategorijos sampratos ir pabandyti atskleisti tam tikrą prieštarumą slypintį pačioje ieškinio sąvokoje.

Reikia pažymėti, jog civilinio proceso teisės doktrinoje vieningos intereso sąvokos nėra pateikiama. Kai kurie autoriai labiau pabrėžia materialiąją, kiti procesinę ieškinio puses tokiu būdu išryškindami dvi skirtingas ieškinio sampratas:

- ieškinys materialine teisine prasme – subjektinė teisė, saugoma teismo
- ieškinys procesine teisine prasme – kreipimasis į teismą su reikalavimu apginti įstatymo saugomą interesą arba pažeistą subjektinę teisę.⁴¹

Tačiau egzistuoja ieškinio koncepcija, grindžiama nuostata, jog ieškinys yra bendra sąvoka, organiškai jungianti tiek materialiąją, tiek procesinę puses ir tiek materialius, tiek procesinius ieškinio aspektus yra vienodai svarbūs, tik atskirais atvejais gali labiau išryškėti ieškinio materialusis arba procesinis pradas. Šitoks ieškinio dvilypumas yra svarbus šiame darbe nagrinėjamai temai, kadangi būtent procesine teisine ieškinio prigimtimi galima pagrįsti ieškinio viešajam interesui ginti institutą, suprantamą kaip kreipimasis į teismą su reikalavimu apginti ne savo, bet kitų asmenų teises ir interesus, kuriuos ginti reikalauja viešasis interesas. Detaliau

⁴¹ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 1. P. 448.

analizuojant individualaus ieškinio viešajam interesui ginti pareiškimo sąlygas bei jį pareiškiančių subjektų procesinę padėtį, bus laipsniškai atskleidžiami šio ieškinio ypatumai.

Įstatymo įgaliotų subjektų veikimas savo vardu, bet kitų asmenų interesais ryškiai atriboja ieškinį viešajam interesui ginti nuo kitų ieškinių rūšių ir pasireiškia kaip specifinė pagrindinio civilinio proceso principo dispozityvumo ribojimo forma. Atsižvelgiant į dispozityvų civilinių teisinių santykių pobūdį yra laikoma, jog sprendimą dėl kreipimosi į teismą kelti civilinę bylą gali priimti tik pats atitinkamos subjektinės teisės turėtojas. Tačiau akivaizdu, jog tokia nuostata nebegali atitikti šiandieninės visuomenės socialinės aplinkos bei tikslų, keliamų šiuolaikiniam civiliniam procesui. Esti aplinkybių kai, atsižvelgiant į siekį apginti visuomenės interesus, įstatymai suteikia teisę pareikšti ieškinį specialioms subjektams, nesantiems atitinkamo materialinio santykio, iš kurio kilo ginčas, dalyviais. Tokie subjektai – prokuroras, valstybės ar savivaldybių institucijos ar kiti asmenys, pareikšdami ieškinį viešajam interesui ginti yra laikomi šalimi procesine prasme arba, kitaip tariant, šalimi *ex officio*.⁴² Tesinėje literatūroje pateikiamuose apibrėžimuose šalis procesine prasme yra laikoma ieškovas arba atsakovas, nepriklausomai nuo to ar jie yra ginčijamo materialinio santykio subjektai ar ne.⁴³ Priešingai nei šalims materialine prasme, kurias tiesiogiai veikia teismo sprendimo materialiniai teisiniai padariniai, šalims procesine prasme teismo materialiniai teisiniai padariniai įtakos neturi. Tokiu būdu į teismą su ieškiniu viešajam interesui ginti įstatymų numatytais atvejais besikreipiantis prokuroras, valstybės ar savivaldybių institucijos ar kiti asmenys, neturės materialinio teisinio intereso byloje, nes jokių materialinių teisinių padarinių teismo sprendimas jiems nesukels. Materialiniai padariniai kils konkrečioms asmenims, kurie yra materialinių teisinių santykių subjektai ir kurių teisės tokiu būdu ginti reikalauja viešasis interesas. Tačiau pažymėtina, jog tokie subjektai kaip prokuroras, valstybės ar savivaldybių institucijos ar kiti asmenys, neturėdami materialinio teisinio intereso byloje, bet norėdami pareikšti ieškinį viešajam interesui ginti ir tapti dalyvaujančiais byloje asmenimis, privalo turėti kitokio pobūdžio teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi. Tai įstatymų leidėjas įtvirtina LR CPK 37 straipsnio pirmoje dalyje, kurioje nurodoma, jog dalyvaujančiais byloje asmenimis laikomi proceso dalyviai, turintys teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi. To paties straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog asmenys (prokuroras, valstybės ar savivaldybių institucijos ar kiti asmenys), pareiškę ieškinį viešajam interesui ginti LR

⁴² Daugelyje pasaulio valstybių, tame tarpe ir Lietuvoje, *ex officio* šalimi yra laikomos šalys, kurios byloje dalyvauja savo vardu, tačiau neturi materialiojo teisinio intereso, pavyzdžiui, bankrutuojančios įmonės administratorius (Lietuvoje - Įmonių bankroto įstatymo 11 straipsnis), ieškinį pareiškęs testamentinio paveldėjimo vykdytojas (Lietuvoje pagal Civilinio kodekso 5 knygos 38 straipsnį jis gali pareikšti ieškinius, pavyzdžiui, palikėjo skolininkams dėl skolų išieškojimo ir kt.), ieškinį viešajam interesui ginti pareiškęs prokuroras, valstybės ir savivaldybių institucijos ar kiti asmenys, turintys įgaliojimus viešojo intereso gynimo srityje (Lietuvoje - LR CPK 49straipsnis).

⁴³ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 1. P 550.

CPK 49 straipsnio tvarka, šalia kitų šiame straipsnyje minimų asmenų, yra laikomi dalyvaujančiais byloje asmenimis. Atsižvelgiant į tai, jog įstatymų leidėjas subjektus, ginančius viešąjį interesą, priskiria prie dalyvaujančių byloje asmenų, kaip turinčius tam tikrą suinteresuotumą byloje, darytina išvada, jog neturintys materialinio teisinio intereso prokuroras, valstybės ar savivaldybių institucijos ar kiti asmenys reikšdami ieškinį viešajam interesui ginti turi kitokio pobūdžio – procesinį teisinį interesą byloje. Procesinis teisinis interesas – tai interesas dėl proceso, poreikis jame dalyvauti, kad būtų nustatyta ginčijama materialinė teisė arba įstatymų saugomas interesas, kuriam suteikta teisminė gynyba.⁴⁴ Pagal teisminės gynybos dalyką procesinis teisinis interesas gali būti išskiriamas į dvi rūšis:

- privatų teisinį interesą, kurį turi fiziniai ir juridiniai asmenys, ginantys savo materialinį teisinį interesą;
- viešąjį procesinį teisinį interesą, kurį turi prokuroras, valstybės ar savivaldybių institucijos ar kiti fiziniai ir juridiniai asmenys, ginantys viešąjį interesą.⁴⁵

Ši teisinio intereso klasifikacija rodo, jog prokuroro, valstybės ar savivaldybių institucijų ar kitų asmenų procesinis teisinis suinteresuotumas byloje paprastai įstatymų leidėjo yra tiesiogiai siejamas su viešuoju interesu. Jei yra viešasis interesas, tai yra ir minėtųjų asmenų teisinis procesinis suinteresuotumas.

Taigi, kaip jau ir buvo minėta anksčiau, pagal LR CPK 37 straipsnio 2dalį, prokuroras, valstybės ar savivaldybių institucijos ar kiti asmenys, reikšdami ieškinį viešajam interesui ginti, turi procesinį teisinį interesą byloje ir yra laikomi dalyvaujančiais byloje asmenimis. Tačiau ar šie asmenys gali būti laikomi ieškovais, turinčiais visas ieškovui būdingas procesines teises ir pareigas?

Civilinio proceso doktrinoje ieškovu yra laikomas asmuo, turintis ir materialinį ir procesinį teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi. Prieš tai buvo išsiaiškinta, jog prokuroras ir kiti asmenys, pareiškiantys ieškinį viešajam interesui ginti turi procesinį teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi, bet neturi materialinio teisinio intereso. Atsižvelgiant į tai būtų galima daryti prielaidą, jog minėti asmenys, ginantys viešąjį interesą, pareikšdami ieškinį neatitinka ieškovui keliamo reikalavimo – materialinio ir procesinio suinteresuotumo bylos baigtimi. Tačiau asmenų, teikiančių ieškinį viešajam interesui ginti negalėjimas būti ieškovais byloje smarkiai apribotų galimybes įgyvendinti veiksmingą viešojo intereso gynybą. Teisinėje literatūroje yra pabrėžiama, kad būtent galimybė būti proceso šalimi (kalbant apie ieškininę teisena) sudaro sąlygas visapusiškai išnaudoti įstatymų

⁴⁴ Krivka E. Viešojo intereso gynimo problemos civiliniame procese: daktaro dis. soc. mokslai : teisė (01 S) – Vilnius, 2006. P.29.

⁴⁵ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 1. P. 454.

teikiamas galimybes apginti savo ar kitų teises ir interesus. Todėl asmenų, reiškiančių ieškinį viešajam interesui ginti, procesinis neapibrėžtumas turėtų neigiamą poveikį rungimosi principo įgyvendinimui, siekiant užtikrinti tinkamą proceso eigą. Šioms problemoms spręsti įstatymų leidėjas gali pasitelkti specifinę juridinės technikos priemonę – teisinę fikciją. Teisinė fikcija - tai toks teisėkūros būdas, kai atskirais atvejais yra įtvirtinami tam tikri nesantys, tačiau įsivaizduojami dalykai. Neatitikdamos realios tiesos, tačiau vis dėlto, prilyginamos tiesai, teisinės fikcijos suformuoja tam tikras prielaidas, kurios nedaro jokios žalos, bet priešingai – yra naudingos teisinės technikos požiūriu.⁴⁶ Naudojant šią priemonę teisėkūroje, prokurorui, valstybės ar savivaldybių institucijoms ar kitiems asmenims, pareiškiantiems ieškinį viešajam interesui ginti, gali būti suteikiamas ieškovo procesinis statusas, teisinės fikcijos pagalba sudarant prielaidą, jog minėti asmenys atitinka visus ieškovui keliamus reikalavimus. Tokiu būdu LR CPK viešąjį interesą ginančius asmenis priskiria prie ieškovų, nors jie ir nėra ieškovais materialia prasme, t.y. neturi materialinio teisinio suinteresuotumo. Tai yra įtvirtinta LR CPK 41 straipsnio 2 dalyje, kurioje nurodoma, jog tais atvejais kai yra pareiškiamas ieškinys viešajam interesui ginti, ieškovu tokioje byloje yra institucija, pareiškusi ieškinį. Atsižvelgiant į CPK 49 straipsnį, institucijos sąvoka turėtų būti traktuojama kaip apimanti prokurorą, valstybės ir savivaldybės institucijas bei kitus asmenis, įstatymų numatytais atvejais pareiškusių ieškinį viešajam interesui ginti.

Ieškovo procesinis statusas institucijoms, ginančioms viešąjį interesą pareiškiant ieškinį civiliniame procese yra suteikiamas ir kitose valstybėse. Tai ypač būdinga prokuroro institucijai. Pavyzdžiui, Prancūzijoje, kaip ir Lietuvoje, prokuroras, pareiškdamas ieškinį viešajam interesui ginti veikia savo vardu ir byloje dalyvauja kaip ieškovas.⁴⁷ Rusijoje gindamas viešąjį interesą prokuroras taip pat įgija ieškovo teises ir pareigas, išskyrus teisę sudaryti taikos sutartį ir sumokėti bylinėjimosi išlaidas.⁴⁸ Viešajam interesui reikalaujant ginti neveiksnių asmenų interesus prokuroras kaip proceso šalis civilinėje byloje gali dalyvauti ir Olandijoje.⁴⁹

Valstybės ir savivaldybės institucijos nėra vieninteliai subjektai, galintys įtakoti ieškininės viešo intereso gynybos formos ypatumus.

Anksčiau buvo minėta, kad ieškinio viešajam interesui ginti dalykas yra reikalavimas apginti viešąjį interesą. Tačiau akivaizdu, jog ginant viešąjį interesą kartu gali būti apginti ir privatūs interesai. Šią mintį pabrėžė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus (toliau LAT

⁴⁶ Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. А.В. Малько и Н. И. Матузова. 1997.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos Seimo Antikorupcijos komisijos 2003 m. balandžio 9d. išvada “Dėl viešojo intereso gynimo civiliniame procese” //

http://www3.lrs.lt/pls/inter/w3_viewer.ViewDoc?p_int_tekst_id=24637&p_int_tv_id=336&p_org=0

⁴⁸ Ярков В.В. Гражданский процесс.- Москва, WoltersKluwer. 2005. С.89-95.

⁴⁹ Het openbaar ministerie in civiele zaken // <http://www.eur.nl/perskamer/persberichten/archief03/demeijer>.

CBS) teisėjų kolegija 2006m. kovo 22 nutartyje, kurioje, analizuojant ginčą, susijusį su valstybės institucijų neteisėtų aktų sukelta žala, buvo pažymėta, jog esant tam tikroms situacijoms neteisėti veiksmai gali pažeisti ir viešąjį ir privatų interesus. Dėl šios priežasties viešojo intereso gynimas kartu reiškia ir privačiojo intereso gynimą.⁵⁰ Tokiu atveju ieškinys viešajam interesui apginti gali reikšti, kad byloje priimtas sprendimas tiesiogiai arba netiesiogiai veiks ir konkrečių asmenų materialiąsias teises ir pareigas. Todėl konkrečioms asmenims, atsižvelgiant į tai, kokį poveikį byloje priimtas sprendimas turės jų teisėms ir pareigoms, turėtų būti sudaryta galimybė dalyvauti procese, suteikiant atitinkamą procesinį statusą. Tai numato LR CPK 49 straipsnio 3 dalis, kurioje nurodoma, jog, jeigu pareikštas ieškinys viešajam interesui apginti yra susijęs su fizinių ar juridinių asmenų teisėmis, šie asmenys, jų pačių arba asmens, pareiškusio ieškinį šio straipsnio nustatyta tvarka, prašymu arba teismo iniciatyva, įtraukiami dalyvauti procese trečiaisiais asmenimis, nepareiškiančiais savarankiškų reikalavimų, arba bendraieškiais. Dėl šių asmenų procesinės padėties – įtraukti juos į bylą kaip asmenis, pareiškiančius savarankiškus reikalavimus, ar kaip bendraieškius, sprendžia konkrečią bylą nagrinėjantis teismas.

Kalbant apie individualaus ieškinio viešajam interesui ginti turinio ypatumus, pažymėtina, jog juos didžia dalimi apsprendžia LR CPK 49 straipsnio 1 dalis, nurodanti, jog teisę pareikšti ieškinį viešajam interesui ginti atitinkamos institucijos turi tik tuo atveju, jei tai yra išakmiai nurodyta įstatyme. Ši teisė gali būti formuluojama dvejopai: arba nurodant konkrečią kategoriją bylų, kai toks ieškinys galimas, arba numatant bendrojo pobūdžio teisę pareikšti ieškinius viešajam interesui ginti. Tokiu atveju, prokuroras, valstybės ir savivaldybių institucijos bei kiti asmenys, siekdami ginti viešąjį interesą pareiškiant individualų ieškinį, turėtų nurodyti įstatymą, jiems tokią teisę suteikiantį ir, jei ši teisė yra bendrojo pobūdžio, pagrįsti viešąjį interesą esant konkrečiam ginčijamam materialiniam teisiniam santykiui.⁵¹

Ieškinius viešajam interesui ginti reiškiant remiantis bendrojo pobūdžio teise, gali kilti keblumų pagrindžiant viešojo intereso buvimą byloje, kadangi, kaip žinia, suformuluoti išsamios viešojo intereso sąvokos, visapusiškai atspindinčios konkrečių situacijų ypatumus, yra neįmanoma. Todėl šioje situacijoje itin reikšmingu tampa teismų praktikos vaidmuo. Dėl sąvokos “viešasis interesas” aiškinimo 2006 m. balandžio 19 d. nutartyje išsamiai pasisakė LAT CBS teisėjų kolegija, pažymėjusi, jog LR CPK 49 straipsnio 1 dalyje vartojama sąvoka “viešasis interesas” turi būti aišinama atsižvelgiant į įstatymų leidėjo ketinimus ir aptariamą normos tikslus. Be to, šioje

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 22d. nutartis civ. byloje *D.P., E.T., D.Ž. v. Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras* (bylos Nr. 3K-3-194/2006, kat. 21.4.1.1; 21.6.33; 95.6.2; 95.7(S)) // Teismų praktika. Nr.25. P.156-164.

⁵¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. Vilnius: Justitia, 2004. T. 1. P. 175-177.

nutartyje analizuojant prokuroro diskrecijos, reiškiant ieškinius viešajam interesui ginti teisę, buvo konstatuota, jog atsižvelgiant į tai, kad įstatymų leidėjas nėra pateikęs viešojo intereso sampratos, reikia manyti, jog įstatymų leidėjas šią sąvoką supranta plačiai ir suteikia prokurorui teisę pačiam spręsti yra konkrečiu atveju viešasis interesas inicijuoti bylą ar ne.⁵² Toks viešojo intereso sąvokos interpretavimas leidžia manyti, jog daugeliu atvejų, reiškiant ieškinį remiantis bendrojo pobūdžio teise, ją bus įmanoma pagrįsti viešojo intereso buvimu.

Atsižvelgiant į šiame skyriuje išdėstytas mintis, galima apibendrinti, jog individualaus ieškinio viešajam interesui ginti dalykas apsprendžia daugelį jo formos ypatumų, susijusių su subjektų, turinčių įgaliojimus viešojo intereso gynybos srityje, dalyvavimo civiliniame procese pagrindais bei procesiniu statusu.

Individualus ieškinys viešajam interesui ginti yra naudojamas tiek Lietuvoje tiek užsienio valstybėse, tačiau intensyvūs pokyčiai, būdingi sparčiai besivystančiai šiuolaikinei visuomenei, šiandien neretais atvejais gali lemti individualaus ieškinio viešajam interesui ginti nepakankamumą. Atsižvelgiant į tam tikrų situacijų ypatumus, teisės literatūroje vis dažniau siūloma taikyti kitą viešojo intereso gynybos alternatyvą – grupės ieškinį.

1.3.2 Grupės ieškinys viešajam interesui ginti

Nolat vykstantys socialiniai, ekonominiai, kultūriniai bendruomeninio gyvenimo pokyčiai įtakoja šiuolaikinės visuomenės raidos tendencijas, lemiančias vis sudėtingesnę jos narių tarpusavio santykių pobūdį. Sparčiai plėtojantis mokslui, pramonei, tobulėjant moderniosioms technologijoms didėja tiek valstybių, tiek žmonių tarpasmeninė priklausomybė. Vis dažniau vienašalių sprendimų bei tam tikros veiklos rezultatų keliamus padarinius tiesiogiai patiria gausi visuomenės dalis. Masiniai gausių grupių teisių ir teisinių interesų pažeidimai tampa viešojo intereso pažeidimais, kurio gynybai šiuolaikinėje teisėje nuolat ieškoma naujų, veiksmingų būdų. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, civilinio proceso teisėje yra siekiama atsisakyti stereotipinių nuostatų, trukdančių prisitaikyti prie nuolat kintančių visuomeninio gyvenimo realių, sukuriant dabartinę materialinių civilinių teisinių santykių būklę atitinkančias teisminės gynybos priemones.

Teisinėje literatūroje yra visuotinai pripažįstama, jog egzistuoja tam tikros teisės ir interesai, kurie neturi konkretaus subjekto ir turi tiek privačios, tiek viešosios teisės požymių. Čia

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 19 d. nutartis civ. byloje *V.M. v. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras* (bylos Nr. 3K-3-291/2006, kat. 95.7 (S)) // Teismų praktika. Nr.25.P.216-217.

gali būti paminėtinos teisės ir interesai, kuriuos apima įstatymai, reglamentuojantys aplinkosaugą, vartotojų apsaugą, kitas visuomenei ar stambioms jos grupėms reikšmingas sritis. Bendrosios teisės sistemos civilinio proceso teisės specialistai tokias teises ir interesus laiko mišriosiomis arba tarpinėmis teisėmis ir interesais (angl. intermediate rights), kurie yra laikytini viešuoju interesu plačiąja prasme.⁵³ Tokio pobūdžio teisės nepriklauso individams atskirai, kadangi jomis yra naudojamosi bendrai. Tikruoju šių teisių subjektu yra visuomenė.

Esant situacijai, kai neteisėti veiksmai pažeidžia daugelio asmenų interesus, kyla klausimas koku būdu ir kas galėtų kreiptis į teismą dėl tokio pobūdžio viešojo intereso gynimo. Atskiros, nuo neteisėtų veiksmų nukentėjusios grupės, subjekto patirta žala gali būti per maža, kad jis galėtų inicijuoti teismo procesą teikdamas ieškinį – tai būtų netikslinga ir neekonomiška. Pavyzdžiui, atskiras vartotojas, įvertinęs savo finansines galimybes padengiant bylinėjimosi išlaidas, galimas laiko sąnaudas ir pan., gali nesiryžti pareikšti ieškinio dėl subjektinės teisės ir intereso pažeidimo. Net ir esant pakankamai dideliems nuostoliams, patirtiems individualiai, galima būtų nurodyti daugybę kitų priežasčių, kurios lemtų atskirų individų negalėjimą ginti savo interesus teikiant individualų ieškinį. Vien nenoras bylinėtis su neretai galingesnėmis struktūromis pavienius asmenis gali atbaidyti siekti patirtų nuostolių kompensavimo ar netenkinančios padėties atstatymo. Problemai spręsti gali būti pasitelkiama viešojo intereso gynybos koncepcija, įtvirtinanti viešųjų institucijų teisę pareikšti ieškinį individualaus proceso tvarka, tačiau tokios institucijos neretai gali būti nepakankamai suinteresuotos kelti ieškinius viešajam interesui ginti, net ir tais atvejais, kai viešojo intereso pažeidimas yra akivaizdus. Tokiu atveju galima būtų konstatuoti, jog viešasis interesas lieka neapgintas ir nėra užkertamas kelias tolimesniems jo pažeidinėjimams. Todėl darytina išvada, kad tradicinis individualus civilinis procesas nebėra pajėgus pilnai užtikrinti plačiai suprantamo viešojo intereso gynimo, apimančio taip vadinamųjų mišriųjų teisių gynybos, net ir numatant individualius ieškinius dėl viešojo intereso gynybos. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, teisės doktrinoje sutinkama vis daugiau nuomonių, jog minėtais atvejais būtų tikslinga taikyti specifinę viešojo intereso gynybos priemonę - grupės ieškinį.

Pastaraisiais metais įvairiose pasaulio šalyse grupės ieškinio tematika sulaukė žymiai didesnio mokslininkų, įstatymų leidėjų ir teismų dėmesio nei bet kuri kita civilinio proceso sritis. To priežastis akivaizi – grupės ieškiniai apima klausimus, kurie aktualūs visiems visuomenės nariams. Iš kitos pusės yra pažymima, kad nė viena kita civilinio proceso sritis iki šiol nebuvo tokia kontraversiška. Vieni teigia, jog grupės ieškiniai turėtų būti taikomi plačiau teikiant pagalbą tiems,

⁵³ Jolowicz J.A. On Civil Procedure. 2000. P. 98-122.

kuriems susiklosčius tam tikroms aplinkybėms siekti pažeistų teisių ir interesų gynybos individualiai būtų visais atžvilgiais neįmanoma. Kiti teigia, jog grupės ieškiniai verčia bankrutuoti įmones, praturtina teisininkus ir apsunkina teismų darbą.⁵⁴ Tačiau neginčijamas grupės ieškinio populiarumas bendrosios teisės sistemos šalyse ir vis didėjantis kontinentinės Europos susidomėjimas grupės ieškinio pritaikomumu savo teisinėje sistemoje, leidžia manyti, jog tai yra progresyvaus teisės vystimosi padarinys, galintis sudaryti sąlygas veiksmingiau ginti viešąjį interesą civiliniame procese.

Bandant glaustai perteikti grupės ieškinio esmę yra galimas toks jo apibrėžimas: grupės ieškinys – tai ieškinys, kurį pareiškia grupei atstovaujantis ieškovas, gindamas asmenų grupės teises ir interesus, kai teismo sprendimas turės teisinę galią grupei kaip nedalomai visumai. Grupės ieškinio byloje priimto sprendimo *res iudicata* galia yra išplečiama visai grupei.⁵⁵

Grupės ieškinys istoriškai susiformavo bendrosios teisės šalyse, kuriose šiandien yra plačiai taikomas praktikoje. Pirmiausia jis atsirado Didžiojoje Britanijoje ir čia buvo žinomas *representative action* pavadinimu, vėliau buvo perimtas JAV teisės kaip *class action*, kurį reguliuoja teisės normos, įtvirtintos Federalinių civilinio proceso taisyklių 23 taisyklėje⁵⁶, bei gausūs teisminiai precedentai. Bendrosios teisės sistemos šalyse grupės ieškinio institutas yra suprantamas plačiausiai – tai privatūs grupės ieškiniai, pirmiausia skirti turtingiems gausios asmenų grupės narių interesams tenkinti.⁵⁷ Kalbant apie grupės ieškinius Europoje pažymėtina, jog grupės ieškiniai grynai, bendrosios teisės sistemoje taikomu pavidalu, čia praktiškai neegzistuoja. Kai kurie mokslininkai laikydamiesi nuostatos, jog grupės ieškiniais vadintini tik tie ieškiniai, kuriuose reikalavimus reiškia grupės nariai, tvirtina, jog Europoje grupės ieškinių apskritai nėra, kadangi čia būdingiausia, jog ne grupės nariai, o asociacijos turi teisę atstovauti grupės interesams teisme (pavyzdžiui Vokietijoje naudojamas *Verbandsklage*). Tačiau esti nuomonių, jog atsižvelgiant į grupės ieškinio tikslą, kuris yra ginti tam tikros grupės teises ir interesus, vadinamieji asociacijų ieškiniai (angl. *associational action*, vok. *Verbandsklage*), įtvirtinti kai kurių Europos valstybių teisėje, gali būti laikomi grupės ieškiniais, kurie savo esme atitinka JAV grupės ieškinius. Pagrindinis skirtumas pasireiškia tame, jog Europoje teisė pareikšti tokius ieškinius suteikiama asociacijoms, o JAV šis klausimas nereglamentuojamas.⁵⁸ Apibendrinant šias pozicijas galima daryti išvadą, jog Europoje egzistuoja

⁵⁴ Klonoff R. H. Class Actions and Other Multi – Party Litigation. – St. Paul, Minn.1999. P 1-5.

⁵⁵ Krivka E. Grupės ieškinio problemos Lietuvos civilinio proceso teisėje // Jurisprudencija, 2004, t. 52(44). P. 159.

⁵⁶ Federal Rules of Civil Procedure.<http://www.law.cornell.edu/rules/frcp/overview.htm>.

⁵⁷ Krivka E. Viešojo intereso apsauga naujajame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29). P. 30.

⁵⁸ Krivka E. Grupės ieškinio problemos Lietuvos civilinio proceso teisėje // Jurisprudencija, 2004, t. 52(44). P. 152.

netiesioginės grupės ieškinio formos (jau minėtas *Verbandsklage* Vokietijoje, *action associative* Prancūzijoje ir kt.).

Kadangi įvairių visuomeninių organizacijų bei asociacijų ieškiniai paprastai yra siejami su viešojo intereso gynimu, galima daryti prielaidą, jog Europoje egzistuojančio netiesioginio grupės ieškinio modelio ypatybė yra ta, jog jis yra naudojamas viešajam interesui ginti.

Vis dėlto kontinentinės teisės sistemos mokslininkai, lygindami įvairias grupės ieškinio koncepcijas ir išvelgdami tradicinio grupės ieškinio instituto lankstumo teikiamus praktinius privalumus, skatina siekti betarpiškiau adaptuotis prie grupės ieškinio doktrinos, kadangi tam tikrais atvejais grupės ieškinių procesas gali veiksmingiau ir platesniu mastu atlikti viešojo intereso gynybos funkcijas. Pažymėtina, jog grupės ieškinio pagalba gali būti sudarytos platesnės galimybės išplėsti palyginti uždara ir dėl šios priežasties dažnos kritikos sulaukiantį subjektų, galinčių ginti viešąjį interesą, ratą, papildant jį privačiais asmenimis.

Kalbant apie tuos atvejus kai viešojo intereso pažeidimas reiškia ir gausių grupių interesų pažeidimą, teisės doktrinoje yra išskiriami šie grupės ieškinio ginant viešąjį interesą privalumai:

- 1) grupės ieškiniu išplečiamas teisminės gynybos prieinamumas;
- 2) grupės ieškinių procesas yra koncentruotesnis, efektyvesnis ir ekonomiškesnis;
- 3) užtikrina šalims lygias galimybes naudotis procesinėmis teisėmis;
- 4) išplečia viešąjį interesą galinčių ginti subjektų sąrašą;
- 5) pasiekiamas teigiamas socialinis efektas, nes vienu metu apginamas tiek viešasis tiek privatus interesas.⁵⁹

Grupės ieškinio tinkamumą viešojo intereso gynybai įrodo ir tai, jog pateikus grupės ieškinį į nukentėjusių asmenų grupę bei jos interesų gynybą yra žiūrima kaip į nedalų vienetą. Atskirus nukentėjusiuosius traktuojant kaip visumą, pareikštiems grupės reikalavimams galima taikyti vientisą ir visus grupės narius apimantį teisminės gynybos būdą. Tai reiškia, kad grupės ieškiniai viešajam interesui ginti yra ieškiniai dėl pripažinimo ar teisinių santykių modifikavimo, bet ne dėl priteisimo. Ieškinių dėl pripažinimo atveju grupės sudėtį nustatinėti nėra tikslinga, kadangi tam nėra praktinio poreikio. Teismo sprendimai pagal ieškinius dėl pripažinimo ar teisinių santykių modifikavimo nereikalauja atskirų vykdymo veiksmų, savaime sukelia teises pasekmes, o jei ir reikalauja vykdymo veiksmų, tai atsakovui įvykdžius teismo sprendimą, naudą patirs visi grupės nariai, nepriklausomai nuo to, ar teismo proceso metu grupės nariai buvo nustatyti.⁶⁰ Tokiu būdu grupės ieškinys gali efektyviau ir platesniu mastu užtikrinti viešojo intereso gynybos funkcijas.

⁵⁹ Ten pat. P.153.

⁶⁰ Ten pat. P.158.

Požiūris į grupę kaip į visumą taip pat pažymi grupės ieškinio ginant viešąjį interesą pranašumą bendrininkavimo atžvilgiu, kadangi bendrininkai procese veikia savarankiškai ir pažeista teisė bei reikalavimai šiuo atveju yra dalūs.

Kalbant apie grupės ieškinį Lietuvoje, reikia pažymėti, jog nepaisant to, jog teisės norma, numatanti teisę pareikšti šį ieškinį, buvo įtvirtinta prieš kelerius metus - 2003 metų sausio 1d. įsigaliojus dabartiniam civilinio proceso kodeksui, praktiniu aspektu grupės ieškinio institutas čia išlieka visiškai naujove. Reikia pastebėti, jog pastaraisiais metais atsiranda vis daugiau lietuvių autorių teoriniame lygmenyje analizuojančių grupės ieškinio panaudojimo galimybes ir teikiančių pozityvių pasiūlymų siekiant įgyvendinti šio instituto realų pritaikomumą praktikoje. Vis dėlto šiuo metu egzistuojanti LR CPK 49 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta norma, nurodanti, jog viešajam interesui apginti gali būti pareiškiamas grupės ieškinys, grupės ieškinio realizavimo mechanizmą Lietuvoje palieka neaiškų ir problematišką. Kaip matome, Lietuvoje grupės ieškinys yra siejamas su viešojo intereso gynyba, tačiau toks įstatymo leidėjo lakoniškumas ir apstraktumas LR CPK 49 straipsnio 5 dalies atžvilgiu, lemia akivaizdų šio instituto reglamentavimo nepakankamumą. Minėtą straipsnį analizuojant pasitelkus sisteminės analizės metodą būtų galima išskirti, jog grupės ieškinys gali būti pareikštas tik įstatymų numatytais atvejais, tik specialių įstatymu nustatytų subjektų ir tik viešajam interesui ginti. Tačiau nėra aišku kada galima pareikšti grupės ieškinį pagal LR CPK 49 straipsnio 5 dalį, o kada individualų ieškinį viešajam interesui ginti pagal LR CPK 49 straipsnio 1 dalį, be to, net ir pareiškus grupės ieškinį, neaiškos tokio veiksmo procesinės pasekmės ir reikšmė, kadangi įstatymuose nenustatytos jokios specialios normos, išimtys, susijusios su grupės ieškinio priėmimo ir nagrinėjimo klausimais.⁶¹ Grupės ieškinių institutą Lietuvoje tyrinėjantys autoriai mano, jog siekiant sudaryti realias sąlygas tokių ieškinių funkcionavimui, reikėtų priimti specialius teisės aktus, detalizuojančius grupės ieškinio pareiškimo sąlygas, tvarką, subjektus ir tokio veiksmo pasekmes.

Atsižvelgiant į grupės ieškinio instituto tinkamumą, siekiant platesniu mastu užtikrinti viešojo intereso gynybą, tampa akivaizdu, jog yra tikslinga atsižvelgti į teisinėje literatūroje teikiamus pasiūlymus grupės ieškinio Lietuvoje reglamentavimo tobulinimui. Toks grupės ieškinio adaptavimas prie Lietuvos teisinės sistemos ne tik lemtų veiksmingesnę viešojo intereso gynybą civilinio proceso tvarka, bet ir atitiktų bendras užsienio šalių teisės vystimosi tendencijas,

⁶¹ Krivka E. Viešojo intereso apsauga naujajame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29). P. 30.

atspindinčias poreikį laipsniškai transformuoti civilinį procesą, pritaikant jį šiuolaikinių visuomeninių santykių būklei.

II SUBJEKTAI, ĮGYVENDINANTYS VIEŠOJO INTERESO GYNYBĄ CIVILINIAME PROCESU

Kaip jau buvo minėta ankstesnėje šio darbo dalyje, viešojo intereso civiliniame procese gynybą įgyvendina specialūs subjektai, turintys įstatymų numatytus įgaliojimus šioje srityje. Trys labiausiai paplitę viešojo intereso gynimo civiliniame procese būdai yra sietini su prokuroro, visuomeninių organizacijų (vartotojų teisių gynimo, moterų, vaikų teisių apsaugos, aplinkos apsaugos), specializuotų valstybės institucijų arba pareigūnų (ombudsmenų, aplinkos apsaugos institucijų, konkurencijos tarybų ir t.t.) bei privačių asmenų ar jų grupių dalyvavimu civiliniame procese.

Viešųjų institucijų dalyvavimas civiliniame procese yra imperatyvaus pobūdžio, todėl iš esmės nėra jam būdingas ir paprastai yra siejamas su viešojo intereso gynimu kaip tam tikra išimtimi, ribojančia dispozityvumo principą. Tačiau verta pažymėti, kad minėtų institucijų intervencijos į civilinį procesą viešojo intereso gynybos tikslais būtinybę, pripažįsta daugelis pasaulio valstybių, tokią teisę nustatydamos savo nacionaliniuose įstatymuose. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas dar 1994 m. vasario 14 d. nutarime “Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 21 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” konstatavo, kad tokių teisių numatymas valstybės institucijoms ar jų pareigūnams yra viena iš asmens teisės į teisminę gynybą garantavimo formų.⁶²

Kalbant apie įvairių nevyriausybinų organizacijų ir privačių asmenų dalyvavimą civiliniame procese ginant viešąjį interesą pažymėtina, jog jų, taip pat kaip ir viešųjų institucijų, veikla civiliniame procese yra specifinė ir reglamentuojama specialiuose įstatymuose.

Atsižvelgiant į tai, jog per minėtų subjektų veiklos bruožus yra atsleidžiami viešojo intereso gynybos civiliniame procese ypatumai, šioje dalyje bus analizuojami prokuroro, valstybės ir savivaldybių institucijų, nevyriausybinų organizacijų ir fizinių asmenų dalyvavimo civiliniame procese ginant viešąjį interesą formos, tikslai, pagrindai bei procesinė padėtis Lietuvoje ir užsienio valstybėse.

⁶² Lietuvos Konstitucinio Teismo 1994m. vasario 14 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 21 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”// Valstybės žinios. 1994, Nr. 13-221.

2.1 Prokuroro dalyvavimas civiliniame procese ginant viešąjį interesą

Prokuroro institucija (*ministere public*) susiformavo tarp XII ir XIV amžių Prancūzijoje. Pirmiausiai jo veikla buvo siejama su karaliaus interesų atstovavimu bylose, kuriose karalius dalyvavo kaip šalis. XVI amžiuje karalių atstovaujanti prokuroro institucija veikė prie kiekvieno teismo viešosios tvarkos (*ordre public*) gynybos tikslais. Procese prokuroras užėmė lyg tarpinę vietą tarp teismo ir šalių. Ilgainiui prokurorams buvo pavesta ginti ne tik karūnos, bet ir našlaičių, nežinia kur esančių asmenų, našlių, neveiksnių asmenų interesus. XIX amžiuje prokurorai pradėjo vykdyti dar vieną svarbią viešąją funkciją – užtikrinti, kad teismai teisingai ir vienodai taikytų įstatymą.⁶³ Prokuroro institucija buvo pritaikyta ir toliau funkcionuoja daugelyje pasaulio valstybių – Italijoje, Ispanijoje, Belgijoje, Olandijoje, Vokietijoje, Lietuvoje, Latvijoje ir kt.

Šiandien pagrindinės prokuroro funkcijos yra susijusios su baudžiamuoju persekiojimu, todėl jo figūra civiliniame procese yra nedažna bei siejama su išimtimis, nustatytomis konkrečioms tikslams pasiekti. Tarptautiniuose teisės aktuose prokuroras trumpai apibūdinamas kaip pareigūnas, kontroliuojantis teisingumo vykdymą. Tiek 1990 m. Jungtinių Tautų priimtose Prokurorų veiklos gairėse, tiek 2000 m. spalio 16 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto priimtoje Rekomendacijoje “Prokuratūros vaidmuo kriminalinės justicijos sistemoje” daugiau akcentuojamas prokurorų vaidmuo ir funkcijos baudžiamajame, o ne civiliniame procese.⁶⁴ Tačiau daugelyje pasaulio valstybių įstatymuose yra numatyta prokuroro teisė dalyvauti ir civiliniame procese viešojo intereso gynybos tikslais.

Pirmiausia bus aptarti prokuroro institucijos veiklos ypatumai ginant viešąjį interesą kai kurių užsienio valstybių civiliniame procese.

2.1.1. Prokuroro dalyvavimas ginant viešąjį interesą užsienio valstybių civiliniame procese

Viešojo intereso gynybos modelis, suteikiantis teisę į civilinį procesą įstoti prokurorui, yra taikomas daugelyje pasaulio valstybių. Tačiau prokuroro dalyvavimo civiliniame procese mastas bei kreipimosi į teismą civilinio proceso tvarka pagrindai įvairiose valstybėse formuojami gana

⁶³ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia, 1997. T. 1. P. 201-202.

⁶⁴ [http://www.coe.int/T/E/Legal_co-operation/Conferences_and_high-level_meetings/European_Public_Prosecutors/Rec%20\(2000\)%2019%20Lituanie.asp](http://www.coe.int/T/E/Legal_co-operation/Conferences_and_high-level_meetings/European_Public_Prosecutors/Rec%20(2000)%2019%20Lituanie.asp)

skirtingai. Dažnai tai lemia istorijos eigoje susiklostęs skirtingas požiūris į prokuroro institucijos paskirtį teisėsaugos sistemoje bei įvairus prokuroro funkcijų interpretavimas. Vienose šalyse prokuroro teisė kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka yra griežtai reglamentuojama įstatymų ir iš esmės yra ganėtinai suvaržyta (pavyzdžiui, Vokietijoje, Austrijoje). Kitose šalyse, tokiose kaip Prancūzija, Italija, Ispanija, Belgija, prokuroro institucijos funkcijos traktuojamos žymiai lanksčiau, prokurorui suteikiant platesnius įgaliojimus viešojo intereso gynybos civiliniame procese srityje. Tapatus požiūris dažnai lemia giminingus tam tikro reiškinių reglamentavimo bruožus, todėl minėtoje valstybių grupėje pastebima panaši prokuroro dalyvavimo ginant viešąjį interesą civiliniame procese tvarka, kurią aiškiausiai atspindi nuostatos įtvirtintos Prancūzijos civiliniame proceso kodekse⁶⁵ (toliau Prancūzijos CPK). Pagal minėto kodekso 422 straipsnį prokuroras gindamas viešąjį interesą turi teisę pareikšti ieškinį arba, atsižvelgus į 424 ir 425 straipsnio nuostatas, įstoti į šalių jau pradėtą bylą pareikšdant savo nuomonę (išvadą) nagrinėjamoje byloje taikytinos teisės ir kitais klausimais. Atkreiptinas dėmesys, jog pareikšdamas ieškinį prokuroras veikia savo vardu ir dalyvauja byloje kaip šalis (*partie principal*), gindamas ir konkretaus asmens interesą, ir viešąjį interesą. Prancūzijos CPK nurodoma, jog pareikšti ieškinį savo iniciatyva prokuroras gali tik įstatymo nustatytais atvejais, taip pat, kai būtina apginti viešąją tvarką. Tokiu būdu Prancūzijos CPK derinami du skirtingi prokuroro ieškinio viešajam interesui ginti pareiškimo pagrindai – remiantis konkrečiu įstatymu (Prancūzijos civiliniu kodeksu) arba pasinaudojant bendrojo pobūdžio teise pareikšti ieškinį visais atvejais, kai to reikalauja viešosios tvarkos interesai. Prancūzijos civilinis kodeksas numato prokuroro galimybę pareikšti ieškinį dėl santuokos pripažinimo negaliojančia, įvaikinimo klausimais, dėl civilinės būklės aktų ištaisymo, dėl asmens pripažinimo neveksniu, dėl paveldimo turto apsaugos, dėl tėvystės teisių atėmimo ar globėjų paskyrimo.⁶⁶

Prancūzijos CPK 424 straipsnis nurodo, jog teisę įstoti į šalių pradėtą bylą prokuroras turi visada, kai tai mano esant būtina viešojo intereso gynybos tikslais. Ši nuostata atspindi liberalų įstatymo leidėjo požiūrį į prokuroro dalyvavimo civiliniame procese galimybes, kadangi ne visose šalyse prokuroras gali naudotis tokia plačia veikimo laisve. Prokuroras paprastai dalyvauja bankroto, šeimos bylose, bylose, kur viena šalis yra valstybė ar valstybės institucija, taip

⁶⁵ Prancūzijos civilinio proceso kodeksas // http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/somncpca.htm

⁶⁶ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia, 1997. T.1. P. 203

pat visose bylose, kurias nagrinėja kasacinis teismas. Prokuroro institucija veikia prie kiekvieno teismo. Kasacinio teismo (*Courts de Cassation*) generalinį prokurorą paskiria vyriausybė.⁶⁷

Italijos civilinio proceso kodeksas⁶⁸ ir Ispanijos civilinio proceso kodeksas⁶⁹ taip pat numato prokuroro teisę pareikšti ieškinį dėl asmens pripažinimo neveiksniu ar paskelbimo mirusiu, santuokos pripažinimo negaliojančia, bankroto bylos iškelimo ir kitais atvejais, susijusiais su viešuoju interesu. Belgijoje prokuroras dalyvauja visose bylose, susijusiose su viešojo intereso gynyimu. Šiose šalyse, kaip ir Prancūzijoje, prokuroras turi teisę įstoti į kiekvieną jau prasidėjusią bylą viešojo intereso gynybos tikslais. Atsižvelgiant į minėtus panašumus, darytina išvada, jog Prancūzijoje, Italijoje, Ispanijoje ir Belgijoje prokuroras gindamas viešąjį interesą civiliniame procese dalyvauja dviem konkrečiais būdais - savo vardu pareikšdamas ieškinį arba įstodamas į šalių pradėtą bylą.

Prokuroro kompetencija ginant viešąjį interesą civiliniame procese yra nustatoma ir kitose šalyse. Portugalijos civilinio proceso kodeksas⁷⁰ nurodo visą eilę bylų, kuriose prokurorai turi dalyvauti viešojo intereso gynybos tikslais: tam tikrose paveldėjimo bylose, šeimos ir nepilnamečių bylose, baudų išieškojimo bylose ir kt.

Izraelyje prokuroras turi teisę dalyvauti visose bylose, kuriose civilinio proceso tvarka yra nagrinėjami klausimai, liečiantys viešąjį interesą. Pažymėtina, jog procese jis nėra laikomas šalimi⁷¹, išskyrus atvejus, kai gindamas viešuosius interesus atstovauja valstybę.⁷²

Griežtesnis prokuroro dalyvavimo civiliniame procese pagrindų reglamentavimas pastebimas Latvijoje, kur konkrečius prokuroro dalyvavimo civiliniame procese atvejus numato Latvijos civiliniai įstatymai. Pagal Latvijos civilinį kodeksą prokuroras turi teisę pareikšti ieškinį teisme: dėl santuokos pripažinimo negaliojančia, dėl globos skyrimo psichinę negalią turintiems

⁶⁷ Martin R., Martin J. Civil Procedure in France // International Encyclopedia of Laws. Civil procedure. Vol 1 /ed. Lemmens P. - The Hague: Kluwer Law International, 2002. P.30.

⁶⁸ Italijos civilinio proceso kodeksas (Codice di Procedura Civile) // <http://www.studiocelentano.it/codici/cpc/index.htm>

⁶⁹ Ispanijos civilinio proceso kodeksas (Ley de Enjuiciamiento Civil) // http://www.justicia.es/portal/public/_s.155/549

⁷⁰ Portugalijos civilinio proceso kodeksas (Codigo de Processo Civil) // http://www.giea.net/codigos/codigo_processo_civil/index.htm

⁷¹ Šioje vietoje pažymėtina, jog prokuroro procesinis statusas reiškiant ieškinį civilinio proceso tvarka mokslininkų tarpe neretai susilaukia intensyvių diskusijų, tačiau bendrosios tendencijos atspindi, jog dažniausiai prokuroras, reiškiantis ieškinį civilinio proceso tvarka viešajam interesui, ginti yra laikomas šalimi procesine prasme.

⁷² Golstein S. Civil procedure in Israel // International Encyclopedia of Laws. Civil procedure. Vol 2 /ed. Lemmens P. - The Hague: Kluwer Law International, 2001. P. 25.

asmenims, dėl priežiūros skyrimo amoralaus elgesio asmenims, dėl asmens paskelbimo mirusiu, kai kuriose paveldėjimo bylose, kitose bylose.⁷³

Kaip jau buvo minėta, dabartinis prokuroro vaidmuo Vokietijos civiliniame procese, lyginant su kitomis šalimis, yra žymiai siauresnis. Tokį prokuroro (vok. *Staatsanwalt*) įgaliojimų apribojimą įtakojo istorinės priežastys. Įkurta XIX amžiuje pagal prancūzų modelį, prokuratūra Vokietijoje buvo siejama visų pirma su baudžiamojo persekiojimo funkcijomis, tačiau istorinės aplinkybės lėmė, jog ši institucija ilgaainiui ėmė brutaliai skverbtis į civilinį procesą ten nagrinėjamiems ginčams suteikdama politinę - partiinę interpretaciją.⁷⁴ Prokuratūra tapo nacizmo represinio aparato dalis, todėl po Antrojo pasaulinio karo jos vaidmenį Vokietijoje siekta sumažinti kiek įmanoma daugiau.⁷⁵ Šiuo metu prokuroras civiliniame procese gali dalyvauti savo iniciatyva pareikšdamas ieškinį įstatymo numatytais atvejais. Vokietijos civilinio proceso kodeksas tokią teisę prokurorui suteikia nedaugeliu atvejų - santuokos pripažinimo negaliojančia bei asmens pripažinimo neveiksniu bylose.⁷⁶

Gana griežtai reglamentuojama prokuroro teisė dalyvauti civiliniame procese ir Rusijoje. Prokuroro įgaliojimai yra apibrėžti Rusijos Federacijos civilinio proceso kodekso 45 straipsnyje, kuriame įtvirtinta prokuroro teisė įstatymų numatytais atvejais pareikšti ieškinį arba įstoti į procesą pateikti išvados. Prokuroras gali pareikšti ieškinį gindamas nepilnamečių, neįgalių asmenų interesus, taip pat neapibrėžtos grupės interesus arba Rusijos Federacijos, federacijos subjektų, municipalinių institucijų interesus. Pažymėtina, jog įstoti į procesą išvada pateikti, skirtingai nei Prancūzijoje, Italijoje, Ispanijoje, čia prokuroras gali tik konkrečiais įstatymų numatytais atvejais.⁷⁷

Prokuroro teisė ginti viešąjį interesą civilinio proceso tvarka yra numatoma ir bendrosios teisės valstybėse, tačiau ten egzistuojanti teisinė sistema lemia šiek tiek kitokią pačios prokuroro institucijos pobūdį, taip įtakoiant menkesnį prokuroro vaidmenį ginant viešąjį interesą civiliniame procese. Pavyzdžiui, laikoma, jog JAV prokuroro institucijos, kurią būtų galima suvokti kontinentinės Europos prokuroro institucijos prasme, apskritai nėra, tačiau panašias funkcijas federaliniu lygiu atlieka *Attorney General* arba *State Attorney* valstijų lygiu. Civilinėse bylose jis dalyvauja retai ir tik kaip *amicus curiae*. Savo iniciatyva paprastai dalyvauja bylose, susijusiose su nesąžininga konkurencija, žmogaus teisėmis, rasine diskriminacija. Anglijoje prokuroro įgaliojimai

⁷³ Lietuvos Respublikos Seimo Antikorupcijos komisijos 2003 m. balandžio 9d. išvada "Dėl viešojo intereso gynimo civiliniame procese" // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w3_viewer.ViewDoc?p_int_tekst_id=24637&p_int_tv_id=336&p_org=0

⁷⁴ Давтян А.Г. Гражданское процессуальное право Германии. 2000. С.88.

⁷⁵ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia, 1997. T. 1. P. 205.

⁷⁶ Давтян А.Г. Гражданское процессуальное право Германии. 2000. С. 89.

⁷⁷ Ярков В.В. Гражданский процесс. Москва: WoltersKluwer, 2005. С. 89-95.

ginant viešąjį interesą civiliniame procese yra platesni. Tačiau ir čia civiliniame procese prokuroras dažniausiai veikia kaip *amicus curiae*. Atskirais atvejais jis gali pareikšti ieškinį siekdamas apginti nepilnamečių interesus, uždrausti visuomenei žalingas statybas ir panašiai, arba gindamas viešąjį interesą gali įstoti į bylą ir išdėstyti dėl jos viešosios valdžios poziciją.⁷⁸

Apibendrinant galima pastebėti, jog prokuroras, gindamas viešąjį interesą, turi galimybes viena ar kita forma dalyvauti daugelio užsienio valstybių civiliniame procese, tik skiriasi šios institucijos veiklos mastas ir intensyvumas. Išskirtinos dažniausiai naudojamos prokuroro dalyvavimo ginant viešąjį interesą civiliniame procese formos: 1) civilinio proceso tvarka pareiškiant ieškinį viešajam interesui ginti 2) įstojant į bet kurią civilinio proceso stadiją savo teisinei nuomonei pateikti.

Prokuroro ieškinio viešajam interesui ginti pareiškimo atveju yra pastebimos griežtesnės šio veiksmo reglamentavimo įstatymais tendencijos, nors ir čia gali būti numatoma bendrojo pobūdžio teisė (pavyzdžiui, Prancūzijos prokuroro teisė pareikšti ieškinį civilinio proceso tvarka visais atvejais, kai to reikalauja viešosios tvarkos užtikrinimas).

Nemažai šalių gana laisvai traktuoja prokuroro galimybę įstoti į jau prasidėjusį procesą numatant bendrojo pobūdžio teisę tokiam veiksmui visais atvejais kai prokuroras mano, jog tai būtina viešojo intereso gynybos tikslais, tačiau kai kuriose valstybėse įstatymuose griežtai detalizuojama ir ši sritis (pavyzdžiui, Rusijoje).

Analizuoti pavyzdžiai rodo, jog dažniausiai įstatymuose suteikiant prokurorui teisę kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka, yra derinami du prokuroro dalyvavimo civiliniame procese pagrindai: 1) suteikiama bendrojo pobūdžio teisė kreiptis į teismą, jei prokuroras mano, kad buvo pažeistas viešasis interesas 2) numatoma prokuroro teisė kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka tik įstatyme numatytais atvejais.

2.1.2. Prokuroro dalyvavimas ginant viešąjį interesą Lietuvos civiliniame procese

Prieš aptariant dabartinius prokuroro įgaliojimus ginant viešąjį interesą Lietuvos civiliniame procese, verta pažymėti, jog po 1992 m. Lietuvos nepriklausomybės atstatymo, prokuroro institucijos dalyvavimas civiliniame procese ilgą laikotarpį buvo vertinamas kontraversiškai ir susilaukė aštrių diskusijų teisės mokslininkų tarpe. Sudėtingu teisinės sistemos

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Seimo Antikorupcijos komisijos 2003 m. balandžio 9d. išvada “Dėl viešojo intereso gynimo civiliniame procese” // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w3_viewer.ViewDoc?p_int_tekst_id=24637&p_int_tv_id=336&p_org=0

reformos laikotarpiu teisėkūros subjektams iškilo nemažai problemų mėginant tinkamai suvokti prokuroro teisinį statusą atitinkančias teises ir pareigas. Tai visų pirma lėmė istorinės priežastys. Sovietiniais metais prokuroro institucijos veikla civiliniame procese siejosi su neribota vykdomosios valdžios institucijos kišimusi į sritis, kurios iš esmės laikytinos dispozityvaus pobūdžio. Trisdešimt metų galiojęs 1964 metų LR CPK 53 straipsnis buvo įtvirtinęs neribotą prokuroro teisę dalyvauti civiliniame procese, neapsiribojant vien viešojo intereso gynybos tikslais. Šis straipsnis numatė du prokuroro dalyvavimo civiliniame procese būdus: 1) pareiškiant iešini kitų asmenų teisėms ir teisėtiems interesams ginti 2) įstojant į bylą bet kurioje proceso stadijoje, jei to reikalauja valstybės ar visuomenės interesai, ar piliečių teisių ir interesų apsauga⁷⁹.

Akivaizdu, jog įtvirtinus tokias neribotas prokuroro galimybes dalyvauti civiliniame procesą buvo neproporcingai ribojamas dispozityvumo principas.⁸⁰

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, šio laikotarpio pradžioje atnaujinant nacionalinę teisės sistemą, buvo siekiama vaduotis iš sovietinės teisės stereotipų. Iki 2003 m. balandžio 9 d. galiojęs Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnis nustatė prokuroro funkcijas tik baudžiamajame procese, o apie jo galimybes dalyvauti civiliniame procese jame užsiminta nebuvo. Bandant nustatyti leistinas prokuroro institucijos dalyvavimo galimybes civiliniame procese, reikšmingu tapo Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas, kuriame buvo konstatuota, jog 1964 metų LR CPK 53 straipsnis, leidžiantis prokurorui įstoti į bylą bet kurioje jos stadijoje bei vykdyti prokurorinę priežiūrą civiliniame procese, prieštarauja Konstitucijos 5, 109, 118 straipsniams⁸¹. Iš kitos pusės, tame pačiame nutarime Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog prokuroro teisė kreiptis į teismą su pareiškimu kitų asmenų teisėms bei įstatymų saugomiems interesams ginti Konstitucijai neprieštarauja. Į tai atsižvelgiant 1994 m. lapkričio 8 d. įstatymo “Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo” 1 straipsnio 33 dalyje anksčiau galiojęs LR CPK 53 straipsnis buvo panaikintas, o prokuroro kompetencija civiliniame procese nustatyta naujame LR CPK 55 straipsnyje. Atnaujinus prokuroro dalyvavimo civiliniame procese reglamentavimą, prokuroras neteko teisės įstoti į bylą bet kurioje stadijoje ir vykdyti prokurorinę priežiūrą, tačiau LR CPK 55 straipsnyje buvo numatyta, jog

⁷⁹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1964. Nr. 19-139.

⁸⁰ Prokuroras galėjo ginčyti teismo sprendimą net ir tuo atveju jei abi šalys buvo juo patenkintos. Sprendimo panaikinimas kasacine tvarka reiškė, kad jo *res iudicata* galia liečia ir šalis, o byla nagrinėjama iš naujo nepriklausomai nuo šalių valios

⁸¹ Lietuvos Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo įstatymo 21 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”// Valstybės žinios. 1994, Nr. 13-221.

prokuroras, įstatymų numatytais atvejais, gali kreiptis į teismą su pareiškimu, kad būtų apgintos valstybės ir kitų asmenų teisės bei įstatymų saugomi interesai. Toks prokuroro teisių civiliniame procese apribojimas buvo įgyvendintas siekiant vieningo nacionalinių teisės aktų derinimo remiantis konstituciniais šalies pagrindais, tačiau susilaukė aštrios kai kurių teisės mokslininkų kritikos. V.Mikelėno manymu 1994 m. vasario 14 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, lėmęs prokuroro teisės įstoti į bylą bet kurioje stadijoje panaikinimą, sumenkino Lietuvos teisinės sistemos galimybes užtikrinti teisingą įstatymų taikymą ir aiškinimą, o tuo pačiu ir viešojo intereso gynybą bei prisidėjo prie sąlygų, sudariusių galimybes neteisėtam privatizavimui, bankų krizei ir kitiems neigiamiems reiškiniams, sudarymo.⁸² Kiti mokslininkai tokią poziciją įvertino kaip neturinčią pakankamo pagrindo, kadangi prokuroro galimybė įstoti į civilinį procesą bet kurioje jo stadijoje ne tik pasunkintų ir užvilktų civilinės bylos išnagrinėjimą, tačiau pareikalautų ir papildomų lėšų tokios sistemos funkcionavimui. Be to, tai iškreiptų ir be pagrindo apribotų dispozityvumo principą grynai privataus pobūdžio bylose.⁸³ Vis dėlto, nepaisant skirtingo teisininkų požiūrio į prokuroro kompetencijos civiliniame procese ribas, buvo visuotinai sutinkama, jog tam tikri prokuroro įgaliojimai, susiję su viešojo intereso gynimu civiliniame procese yra būtini.

Pažymėtina, jog 2001 m. vasario 22 d. nutarime Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo ankstesnės pozicijos prokuroro dalyvavimo civiliniame procese klausimu, išsakytos minėtame 1994 m. vasario 14 d. nutarime, nepakeitė, dar sykį nurodydamas, kad prokuroras turi teisę pareikšti ieškinius viešajam interesui ginti, tačiau neturi teisės įstoti į jau prasidėjusį procesą.⁸⁴

Galima teigti, jog dabartinis prokuroro statusas civiliniame procese neprieštarauja minėto Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nuostatomis ir lyginant su ankstesniu LR CPK, šiuo metu galiojantis LR CPK įtvirtina pažangesnį viešojo intereso gynybos modelį, atspindintį kai kuriuos progresyviuosius pokyčius kitaip traktuojant pačią prokuroro instituciją civiliniame procese. Tačiau praktinė patirtis, bandant efektyviai spręsti sudėtingus viešojo intereso pažeidimo atvejus, daugelį teisės mokslininkų verčia teikti naujus pasiūlymus dėl subjektų, tame tarpe ir prokuroro, ginančių viešąjį interesą civiliniame procese kompetencijos išplėtimo.

Be jau minėto naujojo LR CPK, siekiant naujai įvertinti prokuroro institucijos reikšmę ir galimybes ginant viešąjį interesą civiliniame procese, svariai prisidėjo 2003 m. kovo 20 d. priimtas

⁸² Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia, 1997. T. 1. P. 207-212.

⁸³ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 1. P. 681.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001m. vasario 22d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 55 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 15 straipsnio 2 bei 3 dalių ir 32 straipsnio 2 dalies 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios. 2001, Nr. 18-561.

Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas⁸⁵, kuriame, apibrėžiant prokuroro funkcijas, nebėra apsiribojama veikla baudžiamosios teisės srityje, tačiau aiškiai įtvirtinama, kad “prokuroras įstatymo numatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus”. Ši prokuroro veiklos koncepcija atspindėta dabar galiojančiame Prokuratūros įstatyme.⁸⁶ Minėto įstatymo 2 straipsnio 2 dalies 7 punkte yra numatyta, kad prokuratūra įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka gina viešąjį interesą. To paties įstatymo 2 dalyje numatytos plačios prokuroro kompetencijos ribos ginant viešąjį interesą, iš kurių su civiliniu procesu siejamos šios prokurorui suteikiamos teisės: kreiptis į teismą su ieškiniu, pareiškimu, prašymu; dalyvauti teismo procese kai nagrinėjamos civilinės bylos; apskusti tose bylose priimtus teismo sprendimus, nutartis, nutarimus. Konkrečias prokuroro dalyvavimo civiliniame procese atstovaujant viešąjį interesą formas nustato šiuo metu galiojantis LR CPK:

- 1) 49 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, jog prokuroras įstatymų numatytais atvejais gali pareikšti ieškinį viešajam interesui ginti;
- 2) pagal 365 straipsnio 2 dalį generalinis prokuroras turi teisę paduoti prašymą dėl proceso atnaujinimo, siekiant apginti viešąjį interesą.

Kalbant apie prokuroro teisę pareikšti ieškinį civilinio proceso tvarka, atkreiptinas dėmesys, jog skirtingai nuo 1964 m. galiojusio, dabartiniame LR CPK yra numatyti kai kurie esminiai pokyčiai, sudarantys palankesnes sąlygas prokurorui įgyvendinti viešojo intereso gynybą civiliniame procese. Visų pirma, pakito prokuroro, pareiškiančio ieškinį viešajam interesui ginti, procesinis statusas. Šiuo metu galiojančio LR CPK 41 straipsnio 2 dalis numato, jog tais atvejais, kai pareiškiamas ieškinys viešajam interesui ginti, ieškovu tokioje byloje yra institucija, pareiškusi ieškinį. Tuo tarpu pagal 1964 m. LR CPK prokuroras procese negalėjo būti šalimi. Be to, dabar yra laikoma, jog prokuroro reiškiamo ieškinio dalykas yra reikalavimas apginti viešąjį interesą, o ne konkretaus asmens teises ir interesus kaip buvo nustatyta pagal 1964 m. LR CPK.

Nors minėti dabartinio prokuroro dalyvavimo civiliniame procese reglamentavimo pokyčiai yra akivaizdūs, juos laikyti radikaliais nebūtų tikslu. Nepaisant Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymu naujai įvertinto prokuroro statuso bei palaipsniui kintančio požiūrio į prokuratūros institucijos veiklos išplėtimo galimybes, dabartiniai prokuroro įgaliojimai reiškiant ieškinius civilinio proceso tvarka išlieka riboti. Pareikšti ieškinį viešajam interesui ginti civilinio proceso tvarka prokuroras turi teisę tik tais atvejais, kai tokia teisė tiesiogiai nurodyta įstatyme ar nurodant konkrečią kategoriją bylų, kuriose toks ieškinys yra galimas, arba įtvirtinant bendrojo

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr.32-1316.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 42-1919.

pubūdžio prokuroro teisę reikšti ieškinius viešajam interesui ginti tam tikroje santykių srityje⁸⁷. Apstrakčios teisės ginti viešąjį interesą visų kategorijų bylose prokurorui nėra numatyta ir šį faktą daugelis teisės mokslininkų vertina kaip trūkumą ir įstatymo spragą, atimant galimybę prokurorui apginti, pavyzdžiui, vartotojų, akcininkų mažumos, kitų silpnesnių visuomenės grupių interesus.⁸⁸ Tačiau atsižvelgiant į tai, jog teisės doktrinoje yra pripažinta, kad formuoti viešojo intereso gynbos civiliniame procese koncepciją yra paliekama teismų praktikai, pastarosios vaidmuo plečiant prokuroro įgaliojimus pareikšti ieškinį viešajam interesui ginti, yra neabejotinai reikšmingas. LAT CBS 2004 m. sausio 29 d. konsultacijoje⁸⁹ išanalizavusi Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 1 dalį ir 2 dalies 1 punktą, pažymėjo, jog Prokuratūros įstatymo prasme viešojo intereso gynimas yra teisės aktų pažeidimų pašalinimas pagal prokuratūrai suteiktus įgalinimus. Atsižvelgiant į tai, buvo pareikšta, jog kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka, gindamas viešąjį interesą prokuroras gali visais atvejais, nustatęs tokį aktų pažeidimą, kurio pobūdis, prokuroro nuomone, turi esminės reikšmės asmenų, jų grupių, valstybės ir visuomenės teisėms bei teisėtiems interesams ir sudaro pagrįstas prielaidas prokuroro reiškiamo materialinio teisinio reikalavimo patenkinimui. Šią mintį

⁸⁷ LR CK ir LR CPK apibrėžia šiuos konkrečius atvejus, kai prokuroras, gindamas viešąjį interesą, gali kreiptis į teismą su ieškiniu ar pareiškimu: dėl fizinio asmens paskelbimo mirusiu (LR CPK 449 straipsnis); dėl fizinio asmens paskelbimo nežinia kur esančiu (LR CPK 454 straipsnis); dėl bylos, kurioje nuspręsta fizinį asmenį paskelbti mirusiu ar pripažinti nežinia kur esančiu (LR CPK 459 straipsnis); dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu, ribotai veiksnium arba veiksnium (LR CPK 463 straipsnis); dėl nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų teisės savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu apribojimo ar atėmimo (LR CPK 463 straipsnis); bylose dėl globos ir rūpybos dėl teismo paskirto turto administratoriaus nušalinimo arba pakeitimo kitu (LR CPK 493 straipsnis); dėl globėjo ar rūpintojo nušalinimo nuo pareigų (LR CPK 494 straipsnis); dėl vaiko nuolatinės globos ar rūpybos nustatymo, globėjo ar rūpintojo skyrimo (LR CK 3.263 straipsnis, LR CPK 497 straipsnis); dėl rūpybos nustatymo ir rūpintojo paskyrimo veiksniam asmeniui, kuris dėl sveikatos būklės negali savarankiškai įgyvendinti savo teisių ar vykdyti pareigų (LR CPK 507 straipsnis); dėl santuokos nutraukimo neveiksnaus sutuoktinio interesais (LR CK 3.55 straipsnis, LR CPK 538 straipsnis); dėl neveiksnaus fizinio asmens sudaryto sandorio pripažinimo negaliojančiu (LR CK 1.84 straipsnis); dėl alkoholiniais gėrimais arba narkotinėmis medžiagomis piktnaudžiaujančio fizinio asmens sudaryto sandorio pripažinimo negaliojančiu (LR CK 1.85 straipsnis); dėl fizinį asmenų civilinio veiksnio apribojimo (LR CK 2.11 straipsnis); dėl asmens, kurio buvimo vieta nežinoma, turto laikinojo administratoriaus skyrimo (LR CK 2.29 straipsnis); dėl juridinio asmens įsteigimo pripažinimo neteisėtu (LR CK 2.114 straipsnis); dėl juridinio asmens veiklos tyrimo ginant viešuosius interesus, tarp jų ir kai juridinio asmens, jo valdymo organų ar jų narių veikla prieštarauja visuomenės interesams (LR CK 2.125 straipsnis); dėl teismo išduoto leidimo sutuoktiniui atstovauti kitam sutuoktiniui pakeitimo ar panaikinimo, jeigu teismo leidimą gavęs sutuoktinis veikia priešingai šeimos ar nepilnamečių vaikų interesams (LR CK 3.32 straipsnis); dėl santuokos pripažinimo negaliojančia (LR CK 3.38 straipsnis, CK 3.39 straipsnis); dėl priemonių vaikų teisėms užtikrinti, jeigu tėvai ar globėjai (rūpintojai) pažeidinėja vaikų teises (LR CK 3.163 straipsnis); dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų (tėvo ar motinos); dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų (tėvo ar motinos), panaikinimo (LR CK 3.182 straipsnis); dėl tėvų nušalinimo nuo nepilnamečiui priklausančio turto tvarkymo (LR CK 3.185); dėl vaikui teismo sprendimu priteisto išlaikymo dydžio sumažinimo ar padidinimo (LR CK 3.201 straipsnis); dėl vaikui skirto išlaikymo išieškojimo, jeigu šį išlaikymą jo tėvai, globėjai ar rūpintojai panaudos ne vaiko interesais (LR CK 3.203 straipsnis); dėl globos ar rūpybos panaikinimo (CK 3.243 straipsnis); dėl globėju (rūpintoju) paskirto asmens nušalinimo nuo pareigų (LR CK 3.246 straipsnis); dėl įgaliojimo panaikinimo, jeigu įgaliojotąs dėl savo sveikatos būklės ar kitų svarbių priežasčių negali savarankiškai panaikinti įgaliojimo (LR CK 6.763 straipsnis).

⁸⁸ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 1. P.686.

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004m. gruodžio 9d. konsultacija Nr. A3-116 // Teismų praktika, Nr.22.

LAT CBS pakartojo 2006 m. balandžio 19 d. nutartyje⁹⁰ pasisakydama dėl viešojo intereso sąvokos aiškinimo ir papildomai pažymėjo, jog atsižvelgiant į tai, jog suteikdamas teisę prokurorui inicijuoti civilines bylas įstatymų leidėjas nepateikė viešojo intereso sampratos, galima manyti, jog įstatymų leidėjas viešąjį interesą supranta plačiai ir suteikia teisę spręsti prokurorui yra konkrečiu atveju viešasis interesas inicijuoti bylą ar ne.

Kaip matome, teismų praktika palaipsniui kreipiamą prokuroro galimybių išplėtimo civiliniame procese ginant viešąjį interesą linkme. Kitaip tariant, formuojama nuostata, jog prokuroro ieškiniai gali būti priimami nagrinėti nepaisant to, jog įstatymuose nėra konkrečiai aptarta prokuroro teisė pareikšti ieškinį tam tikros kategorijos ginčiuose. Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, jog panašiai praktikai susiklostyti reikalingas tam tikras nemenkas laiko tarpas, o viešojo intereso pažeidinėjimai įgauna vis naujas formas, kurias suspėti įvardinti konkrečiuose teisės aktuose nėra įmanoma, manytina, jog LR CPK reikėtų numatyti prokuroro galimybę kreiptis į teismą su ieškiniu visais atvejais, kai jis nustato viešojo intereso pažeidimą.

Kalbant apie antrąją prokuroro institucijos dalyvavimo civiliniame procese ginant viešąjį interesą formą, pažymėtina, jog ją įgyvendinti gali tik generalinis prokuroras ir tik esant dviem būtinoms sąlygoms: jei įsiteisėjus teismo sprendimui byloje atsiranda ar paaiškėja aplinkybės, sudarančios LR CPK 366 straipsnio 1 dalies 1-9 punktuose nurodytą pagrindą atnaujinti procesą; jei prašymu atnaujinti procesą siekiama apginti viešąjį interesą.⁹¹

Apibendrinant šiame skyriuje išdėstytas mintis, reikia pastebėti, jog pastarųjų keletos metų teismų praktika, teisės aktų leidybos tendencijos ir teisės doktrinoje išsakomos mokslininkų nuomonės prokuroro dalyvavimą civiliniame procese viešojo intereso gynybos tikslu, leidžia vertinti kaip pozityvų ir vystymosi perspektyvas turintį reiškinį. Nepaisant to, kad teisės doktrinoje išvelgiamas šio reiškinio reglamentavimo nepakankamumas, statistiniai duomenys, pateikiami Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos ataskaitose, rodo pakankamai intensyvų prokurorų naudojimąsi įgaliojimais, leidžiančiais ginti viešąjį interesą civilinio proceso tvarka.

⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 19 d. nutartis civ. byloje *V.M. v. Vilniaus apygardos vyriausias prokuroras* (bylos Nr. 3K-3-291/2006, kat. 95.7 (S)) // Teismų praktika, Nr.25.P.216-217.

⁹¹ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 1. P.701.

1.2 Valstybės ir savivaldybių institucijų veikla ginant viešąjį interesą civiliniame procese

Atsižvelgiant į šiuolaikinės visuomenės tarpusavio santykių sudėtingumą bei įvairumą, o taip pat ir prokuroro institucijos atliekamų funkcijų gausą baudiamojo proceso srityje, tampa akivaizdu, kad prokuroras nėra pajėgus aprėpti visų atvejų, kai viešasis interesas turi būti apginamas civilinio proceso tvarka. Be to, kaip viena iš kliūčių, galinčių paveikti prokuroro galimybes užtikrinti efektyvią viešojo intereso gynybą civiliniame procese, dažnai nurodoma prokuroro institucijos priklausomybė nuo vykdomosios valdžios. Tokia priklausomybė gali lemti prokuratūros biurokратиškumą, neretai trukdantį lanksčiai ir operatyviai reaguoti ne tik į valstybinių, bet ir įvairiausių visuomeninių interesų pažeidimus. Todėl tiek užsienio valstybėse, tiek Lietuvoje nemenki viešojo intereso gynybos civiliniame procese įgaliojimai yra suteikiami valstybės ir savivaldybių institucijoms, veikiančioms konkrečioje srityje, apimančioje tam tikrus visuomeninius santykius, iš kurių gali kilti viešojo intereso pažeidimai. Kaip ir prokuroro, šių institucijų veikla ginant viešąjį interesą civiliniame procese reiškia dispozityvumo principo ribojimą, kadangi minėtų institucijų įsikišimas į tam tikrų santykių sritį yra pateisinamas išimtimis, kurios leidžiamos atsižvelgiant į poreikį apginti viešąjį interesą. Šioje vietoje atkreiptinas dėmesys į griežtą valstybės ir savivaldybių institucijų veiklos ginant viešąjį interesą civiliniame procese reglamentavimą. Įstatymai tiksliai nurodo institucijas, kurios gali kreiptis dėl viešojo intereso gynybos civilinio proceso tvarka ir apibrėžia atvejus, kai toks veiksmas yra galimas. Tačiau dauguma valstybių, tame tarpe ir Lietuva, reglamentuodamos viešojo intereso gynybą civiliniame procese, įgaliojimus šioje srityje suteikia ganėtinai gausiam valstybės ir savivaldybių įstaigų ratui.

Siekiant aptarti valstybės ir savivaldybių veiklą ginant viešąjį interesą civiliniame procese yra tikslinga išskirti keletą svarbiausių sričių, kuriose pasireiškia gausiausi minėtų institucijų įgaliojimai viešajam interesui ginti.

Žmogaus teisių apsauga - neabejotinai viena reikšmingiausių viešojo intereso gynimo sričių, kuri apima vaikų, neįgaliųjų, neveiksnių asmenų teises, taip pat specifiškesnes – vartotojų, darbuotojų, autorių teises ir kt.

Kai kuriose valstybėse viešojo intereso gynybos įgaliojimai plačiai suprantamoje žmogaus teisių apsaugos srityje yra suteikiami Ombudsmeno institucijai, ginančiai svarbiausias asmenų teises ir laisves. Prireikus Ombudsmenai gali kreiptis į teismą, siekdami apginti konkrečių asmenų ar jų grupių interesus, o kartu ir viešąjį interesą. Tokiu principu viešojo intereso gynybos srityje veikia

valstybės ir savivaldės institucijose steigiami Slovėnijos Žmogaus teisių Ombudsmenai⁹², Švedijos Ombudsmenai, Albanijos Žmonių advokatai, Lenkijos Civilinių teisių komisarijai ir kt.⁹³. Atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos teisės aktų, reglamentuojančių viešojo intereso gynimą, analizę, galima pastebėti, jog Lietuvoje plačiausius įgaliojimus, liečiančius svarbiausiųjų žmogaus teisių gynimą, turi prokuroro institucija. Dauguma prokuroro dalyvavimo civiliniame procese atvejų yra susiję su fizinių asmenų (nepilnamečių, neveiksnių, sutuoktinių ir kt.) teisėtų interesų gynimu ir šioje srityje valstybių bei savivaldybių institucijų vaidmuo gali būti laikytinas tarsi antraeiliu. Pavyzdžiui, skirtingai nei minėtų užsienio šalių Ombudsmenai, Lietuvoje veikianti Seimo kontrolierių institucija tiesiogiai kreiptis į teismą dėl viešojo intereso gynimo negali. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo⁹⁴ 19 straipsnio 1 dalies 16 punkte nustatyta, jog Seimo kontrolierius turi teisę siūlyti prokurorui įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą dėl viešojo intereso gynimo. Kaip matome, Lietuvoje Seimo kontrolierius žmogaus teisių, o kartu ir viešojo intereso gynimo funkcijas įgyvendina ne teismo tvarka, bet būdamas tarpininku tarp žmogaus ir prokuroro institucijos. Tačiau, nors ir neturėdamos tokių plačių viešojo intereso, apimančio gausią žmogaus teisių grupę, gynybos įgaliojimų kaip prokuroras, tam tikros valstybės ir savivaldybės institucijos Lietuvoje veikia konkrečiai apibrėžtoje žmogaus teisių apsaugos ir gynybos srityje. Ypatingai tai pasakytina apie vaikų teises ginančių institucijų veiklą. Šioje vietoje reikėtų išskirti Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus instituciją bei savivalybių vaiko teisių apsaugos tarnybas. Pagal Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo⁹⁵ 12 straipsnio 1 punktą, vaiko teisių apsaugos kontrolierius tiria skundus dėl įvairių institucijų bei asmenų veikimo ar neveikimo, kuriuo pažeidžiamos, ar gali būti pažeistos vaikų teisės ar jų teisėti interesai, ir nustatęs tokius pažeidimus gali pareikšti ieškinį teisme (minėto įstatymo 25 straipsnio 2 punktas). Savivaldybių vaiko teisių ir apsaugos tarnybos, atstovaudamos vaiko teisėms ir teisėtiems interesams, įstatymų numatytais atvejais teikia teismui prašymus, pareiškimus bei pareiškia ieškinius⁹⁶. Nemažai teisių šioms tarnyboms numato LR CK, kur jos įvardijamos kaip vaikų teisių apsaugos institucijos (CK 3.32, 3.182, 3.201, 3.203 ir kt.). Užsienio valstybėse panašiu principu vaikų teises, o kartu ir viešąjį interesą, būdingiausiais atvejais gina, vėl gi, Ombudsmeno institucija.

⁹² Slovėnijos žmogaus teisių ombudsmeno įstatymas // http://www.omieurope.info/uk/gesetz_slovenia_uk.htm

⁹³ Lietuvos Respublikos Seimo Antikorupcijos komisijos 2003 m. balandžio 9d. išvada "Dėl viešojo intereso gynimo civiliniame procese" //

http://www3.lrs.lt/pls/inter/w3_viewer.ViewDoc?p_int_tekst_id=24637&p_int_tv_id=336&p_org=0

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 110-3024.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 50-1432.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002m. gruodžio 17d. nutarimas Nr. 1983 "Dėl bendrųjų vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatų tvirtinimo" // Valstybės žinios. 2002, Nr. 120-5415.

Pavyzdžiui, Švedijoje šiuo tikslu yra įkurta speciali Vaikų Ombudsmeno institucija, analogiškas Ombudsmenas veikia ir Airijoje.

Vartotojų teisių apsauga yra dar viena išskirtinai svarbi sritis, nemenka dalimi lemianti žmonių gyvenimo kokybę ir atspindinti viešąjį suinteresuotumą šių teisių apsauga ir gynyba. Daugelyje pasaulio šalių veikia specialios vartotojų interesus ginančios bei laisvas konkurencijos sąlygas užtikrinančios institucijos. Lenkijoje savivaldos institucijose veikiantys „vartotojų gynėjai“ turi teisę vartotojų interesais iškelti civilinę bylą arba įstoti į procesą bylose, susijusiose su vartotojų interesais. Švedijoje ir Suomijoje viešąjį interesą, apimančią vartotojų teises, gina Ombudsmenai. Airijoje veikia Konkurencijos tarnyba, kuri turi pareigą imtis priemonių apsaugoti Airijos vartotojų ir visos ekonominės sistemos interesus. Aptikusi pažeidimus ši tarnyba turi teisę iškelti civilinę bylą.

Lietuvoje vartotojų teises taip pat gina specializuotos institucijos. Vartotojų teisių apsaugos svarba buvo ypač pabrėžta 2001 m. balandžio 18d. LAT CBS nutartyje⁹⁷, kurioje buvo pažymėta, jog vartotojų gynimas yra prioritetinga valstybės ekonominės ir socialinės politikos dalis, kurios pagrindas yra Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalis, numatanti, kad valstybė gina vartotojo interesus.

Daugiausia įgaliojimų pagal Vartotojų teisių gynimo įstatymą⁹⁸ kreipiantis į teismą su ieškiniu turi Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos taryba prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Vartotojų teisių gynimo įstatymas įvardija konkrečius atvejus, kada pagal to paties įstatymo 30 straipsnio 2 dalies 2 punktą Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos taryba turi teisę atlikti tyrimus ir kreiptis į teismą dėl pažeistų vartotojų teisių gynimo. Be to, Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos taryba turi teisę kreiptis į Europos Sąjungos valstybių narių teismus su prašymu priimti sprendimą, įpareigojantį prekių ar paslaugų pardavėją (teikėją), veikiantį toje Europos Sąjungos valstybėje narėje, nutraukti Lietuvos vartotojų viešojo intereso pažeidimus.

Lietuvoje veikianti Konkurencijos taryba, pagal Lietuvos Respublikos Konkurencijos įstatymo⁹⁹ suteiktus įgaliojimus, vykdo valstybinę konkurencijos politiką ir kontroliuoja, kaip šio įstatymo nuostatų laikomasi. Pagal to paties įstatymo 19 straipsnio 1 dalies 6 punktą Konkurencijos taryba turi teisę kreiptis į teismą, kad būtų apginti valstybės ir kitų asmenų šio įstatymo saugomi interesai.

Sekanti svarbi viešojo intereso sritis yra netiesioginė žmogaus teisių apsauga, susijusi su valstybės, o kartu ir visuomeninių interesų patenkinimu ir gynyba. Čia galima įvardinti įvairias

⁹⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001m. balandžio 18d. nutartis civ.byloje I.A. Valionienė v. SP UAB „Karoliniškių būstas“ (bulos Nr.3K-3-475/2001m.,kat. 49.1; 81)

⁹⁸ Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 85-2581.

⁹⁹ Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 30-856.

institucijas atstovaujančias valstybės interesus, kontrolės institucijas, inspekcijas ir pan. Institucijos, turinčios pareigą atstovauti ir ginti valstybės interesus, tuo pačiu, atlieka ir viešojo intereso gynybos funkcijas. Tokiu principu Ispanijoje veikia speciali valstybinė institucija *Abogados del Estado*, kurios pagrindinė funkcija – ginant valstybės turtą, atstovauti valstybę visuose, tame tarpe ir civiliniame, procesuose taip užtikrinant viešąjį interesą. Lietuvoje valstybės interesams atstovauja valstybės įmonė Valstybės turto fondas, kuri pagal Lietuvos Respublikos valstybės turto fondo įstatymo¹⁰⁰ 5 straipsnio 1 dalies 2 punktą atstovauja valstybės interesams valdant ir naudojant jam patikėjimo teise perduotas valstybei nuosavybės teise priklausančias akcijas ir ilgalaikį materialųjį turtą bei jais disponuojant. Atstovaudama valstybei ir gindama jos interesus ši institucija neabejotinai apgina ir viešąjį interesą, kadangi pajamos, gautos iš valstybės turto, yra naudojamos visuomenės interesams tenkinti. Viešojo intereso pažeidimo ar tokios grėsmės atveju Valstybės turto fondas valstybės interesus gina teisme, pavyzdžiui, kreipiasi į teismą dėl valstybei priklausančių dividendų išieškojimo.¹⁰¹

Neteisėtais pagrindais leidžiami teisės aktai, įstatymų reikalavimus pažeidžiančių valstybės tarnyboje dirbančių asmenų veikla ir kiti panašaus pobūdžio pažeidimai žalingai veikia valstybės ir visos visuomenės interesus. Šioje srityje viešojo intereso pažeidimai pasireiškia dažnai ir įvairiose valstybėse susilaukia ypatingo specialių institucijų dėmesio. Suomijoje pagrindinės institucijos, užtikrinančios įstatymų laikymąsi yra Teisingumo kancleris ir Parlamento Ombudsmenas. Teisingumo kancleris tikrina Vyriausybės ir Respublikos Prezidento leidžiamų teisės aktų atitikimą konstitucijai, tikrina ar teismai, valstybinės institucijos ir tarnautojai laikosi įstatymų. Švedijoje veikiantis Teisingumo kancleris yra laikomas vyriausybės advokatu, atstovaujančiu ir ginančiu jos interesus. Teisingumo kancleris tikrina, ar valstybės tarnyboje dirbantys pareigūnai laikosi įstatymų ir vykdo savo pareigas, nustatęs pažeidimus imasi atitinkamų veiksmų. Lietuvoje panašias funkcijas atlieka Vyriausioji tarnybinės etikos komisija, kuri pagal Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačiųjų interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo¹⁰² 23 straipsnio 6 dalies 2 punktą turi teisę teismui teikti ieškinius (prašymus) nutraukti valstybinės tarnybos santykius su valstybinėje tarnyboje dirbančiais asmenimis dėl šio įstatymo reikalavimų pažeidimo ar darbo sutarčių ir sandorių, sudarytų pažeidžiant šio įstatymo reikalavimus, nutraukimo ar pripažinimo negaliojančiais.

¹⁰⁰Lietuvos Respublikos valstybės turto fondo įstatymas // Valstybės žinios.1997, Nr. 104-2616.

¹⁰¹Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001m. gruodžio 3d. nutarimas Nr. 1451 “Dėl dividendų už valstybei priklausančias akcijas” // Valstybės žinios. 2001, Nr. 103-3668.

¹⁰² Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačiųjų interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 18-431.

Kontroliuojant Lietuvos savivaldos institucijų veiklos teisėtumą svarbų vaidmenį atlieka Vyriausybės atstovas (Vyriausybės skiriamas valstybės tarnautojas). Šis pareigūnas pagal Lietuvos Respublikos savivaldybių administracinės priežiūros įstatymo¹⁰³ suteiktus įgaliojimus prižiūri ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus. Pagal minėto įstatymo 4 straipsnio 3 dalį nustatęs, kad remiantis savivaldybės administravimo subjekto teisės aktu, neatitinkančiu Konstitucijos ir įstatymų, yra sudarytas sandoris savivaldybės vardu ir tas sandoris pažeidžia viešąjį interesą, taip pat kai yra kitų įstatymų numatytų sandorių negaliojimo pagrindų, Vyriausybės atstovas bendrosios kompetencijos teismui pareiškia ieškinį dėl viešojo intereso gynimo pagal LR CPK 49 straipsnio 1 dalį.

Paminėtinos ir kitos viešąjį interesą ginančios Lietuvos valstybinės institucijos, savo veiklą koncentruojančios tam tikrų specifinių sričių kontrolėje.

Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija, pagal Lietuvos Respublikos vertybinių popierių rinkos įstatymo¹⁰⁴ 52 straipsnio 3 dalies 1 punktą turi teisę kreiptis į teismą dėl viešojo intereso gynimo, atstovaudama investuotojų interesams. Taip pat, pagal Lietuvos Respublikos profesinių pensijų kaupimo įstatymo¹⁰⁵ 52 straipsnio 5 dalį ir Lietuvos Respublikos pensijų fondo įstatymo¹⁰⁶ 57 straipsnio 2 dalį, atstovaudama pensijų asociacijų narių interesams bei pensijų fondo dalyvių interesams Vertybinių popierių komisija turi teisę kreiptis į teismą dėl viešojo intereso gynimo.

Draudimo priežiūros komisija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, siekdama užtikrinti draudimo sistemos patikimumą, veiksmingumą, saugumą ir stabilumą bei draudėjų, apdraustųjų, naudos gavėjų ir nukentėjusių trečiųjų asmenų interesų ir teisių apsaugą, pagal Lietuvos Respublikos draudimo įstatymo¹⁰⁷ 193 straipsnio 1 dalies 10 punktą, turi teisę pareikšti ieškinį viešajam interesui ginti ar įstoti į procesą savo iniciatyva išvadai duoti.

Kontrolę visuomenės informavimo srityje Lietuvoje atlieka žurnalistų etikos inspektorius. Pagal Lietuvos Respublikos informavimo įstatymo¹⁰⁸ 49 straipsnio 1 dalį jis yra laikomas valstybės pareigūnu, kuris prižiūri, kaip įgyvendinamos Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo nuostatos. Pastebėjęs minėto įstatymo bei kitų įstatymų, reglamentuojančių visuomenės informavimą, pažeidimus, pagal Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 50

¹⁰³ Lietuvos Respublikos savivaldybių administracinės priežiūros įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr.98-3626.

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos vertybinių popierių rinkos įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 112-4074.

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos profesinių pensijų kaupimo įstatymas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 82-3248.

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos pensijų fondo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 55-1765.

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 94-4246.

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 82-3254.

straipsnio 2 dalies 3 punktą turi teisę kreiptis į kompetetingas valstybės institucijas (taip pat ir į teismą).

Pažymėtina, jog Lietuvoje veikia nemažai institucijų, turinčių teisę viešąjį interesą ginti aplinkos apsaugos srityje. Visame pasaulyje pripažįstama, jog aplinkai padaroma žala tiesiogiai liečia valstybės ir visos visuomenės interesus. Todėl poreikis formuoti mechanizmus, galinčius garantuoti veiksmingą aplinkos apsaugą ir, esant reikalui, užtikrinti efektyvią jos gynybą, neabejotinai siejasi su viešuoju interesu. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo¹⁰⁹ 33 straipsnis nustato, jog ieškinius dėl padarytos žalos aplinkai turi teisę pareikšti Aplinkos ministerijos pareigūnai ir kiti įstatymų įgalioti pareigūnai, kai padaroma žala valstybės interesams. Tokiu būdu viešąjį interesą ginti civilinio proceso tvarka gali šios institucijos: Aplinkos ministerija, Valstybinė aplinkos apsaugos inspekcija, Aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės pareigūnai, valstybiniai saugomų teritorijų pareigūnai ir Vyriausybės įgaliotos institucijos, valstybiniai miškų pareigūnai, Lietuvos geologijos tarnyba prie Aplinkos ministerijos, kitos institucijos (pavyzdžiui, valstybės biudžetinė įstaiga prie Aplinkos ministerijos Vilniaus regiono apsaugos departamento).¹¹⁰

Kaip matome iš pateiktų pavyzdžių, valstybės ir savivaldybės institucijos gali inicijuoti viešojo intereso gynybą civilinio proceso tvarka tik konkrečiose, jų kompetencijai priskirtose veiklos srityse, vadovaujantis specialiais, tam tikras materialines normas įtvirtinančiais, teisės aktais. Šiuo atžvilgiu prokuroro institucijos kompetencija viešojo intereso gynybos civilinio proceso tvarka srityje yra platesnė, kadangi prokurorui institucijai įvairiose valstybėse paprastai yra suteikiama ne tik konkrečiuose įstatymuose apibrėžta, bet ir bendrojo pobūdžio teisė ginti viešąjį interesą civilinio proceso tvarka. Lietuvoje prokuratūra yra vienintelė institucija, turinti bendrojo pobūdžio teisę ginti viešąjį interesą civiliniame procese.¹¹¹ Tačiau skirtingai nei prokuroras bei kiti asmenys, ginantys viešąjį interesą civilinio proceso tvarka, valstybės ir savivaldybės institucijos, siekdamos įvykdyti joms pavestas pareigas, susijusias su viešojo intereso gynimu, turi teisę dalyvauti procese pateikdamos išvadą byloje (LR CPK 49 straipsnio 2 dalis). Tokiu būdu, pagal LR CPK valstybės ir savivaldybės institucijos tampa vieninteliais subjektais, galinčiais dalyvauti viešojo intereso gynimo byloje pateikiant išvadą. Tai gali būti paaiškinama ypatinga minėtų institucijų kompetencija tam tikrose sferose srityse, kai išvados pateikimas viešojo intereso gynybos tikslais tampa viena iš institucijai priskirtos kompetencijos įgyvendinimo formų. Tiek pateikdamos išvadą byloje, tiek

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 5-75.

¹¹⁰ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika: Teisinės informacijos centras. 2005. T. 1. P.707-708.

¹¹¹ Prokuroro bendrojo pobūdžio pareiga imtis aktyvių teisinių veiksmų viešajam interesui ginti, nustačius tokį teisės aktų pažeidimą, kurio pobūdis, prokuroro nuomone, turi esminės reikšmės asmenų, jų grupių, valstybės ir visuomenės teisėms bei teisėtiems interesams yra įtvirtinama Lietuvos Respublikos Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 2 dalies 1 punkte.

pareikšdamos ieškinį viešajam interesui ginti, valstybės ir savivaldybės institucijos civiliniame procese veikia kaip subjektai, atliekantys konkrečias tarnybines funkcijas.

Kaip matome, valstybės ir savivaldybės institucijos ginamos viešąjį interesą civiliniame procese dalyvauja dviem būdingiausiom formom : 1) įstatymų numatytais atvejais pareiškiant ieškinį; 2) įstatymų numatytais atvejais teismo ar savo iniciatyva įstojant į procesą išvadai pateikti.

Atsižvelgiant į tai, jog sudėtingi šiuolaikinės visuomenės tarpusavio santykiai ir intensyvūs globalizacijos procesai tebesąlygoja pačius įvairiausius viešojo intereso pažeidimus, kurių žala gali pasireikšti su dar didesniu intensyvumu, tampa akivaizdu, jog yra būtina numatyti kuo daugiau procesinių galimybių ir formų jo gynybai ir apsaugai įgyvendinti. Įvairūs pažeidimai vis dažniau skverbiasi į naujas sritis, kuriose viešojo intereso gynybos funkcijas veiksmingiausiai galėtų atlikti specialią kompetenciją turinčios valstybės ir savivaldybės institucijos, tačiau ne visuomet įstatymai joms tokią teisę suteikia. Todėl manytina, jog siekiant stiprinti viešojo intereso gynybos veiksmingumą, yra tikslinga didinti valstybės ir savivaldybių institucijų, turinčių teisę viešąjį interesą ginti civilinio proceso tvarka, skaičių ir tuo pačiu siekti kuo didesnės šių institucijų veiklos kokybės, kurios dabartinis įvertinimas dažnai esti kritiškas.¹¹²

1.3 Nevyriausybinių organizacijų dalyvavimas civiliniame procese ginant viešąjį interesą

Nevyriausybinių organizacijų atlieka svarbų vaidmenį daugelio pasaulio valstybių visuomenės gyvenime. Šios organizacijos kuriamos laisva žmonių valia visuomenės ar jos grupių interesams tenkinti. Paprastai nevyriausybiniomis organizacijomis yra laikomos visuomeninės organizacijos, asociacijos, įvairūs fondai, profesinės sąjungos. Nevyriausybinioms organizacijoms yra būdingi šie bruožai: juridinio asmens statusas; prigimtinė nepriklausomybė nuo valdžios ir valdymo institucijų; nepelno paskirstymo principas; savivalda; savanoriškumas; tarnavimas visuomenės labui. Black's law dictionary¹¹³ tokias organizacijas apibrėžia kaip bet kokias mokslines, profesines, verslo ar viešąjį interesą tenkinančias organizacijas, kurios nėra įtakojamos

¹¹² A. Driukas ir V. Valančius analizuodami valstybės ir savivaldybės institucijų veiklą ginant viešąjį interesą civiliniame procese nurodo, jog neretai pačios turėdamos įgaliojimus ir pareigą ginti tam tikroje srityje viešąjį interesą, valstybės institucijos su prašymais ginti viešąjį interesą ir inicijuoti administracinių aktų bei sandorių panaikinimą teismine tvarka be jokio pagrindo kreipiasi į prokuratūrą. Tokiu būdu apsunkinama viešojo intereso apgynimo galimybė, kadangi teise naudotis įstatymų suteikiamomis galimybėmis viešojo intereso gynybos srityje kai kurios valstybės institucijos naudojasi neefektyviai. (Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2005. T. 1. P. 717-718).

¹¹³ Black's Law Dictionary. 7th ed / Bryan A. Garner, ed.- St.Paul, Minn.: West Publishing Co., 1999. P. 1076.

vyriausybės ir nėra su ja siejamos. Kuriamos įvairių visuomenės interesų tenkinimui šios organizacijos atlieka neabejotinai svarbų socialinį vaidmenį, kuris su mažesniu ar didesniu intensyvumu visuomenės gyvenime pasireiškia priklausomai nuo iniciatyvos galimybių, lemiamų jų veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose. Pati nevyriausybinių organizacijų prigimtis bei paskirtis – viešųjų interesų tenkinimas, užtikrina tam tikras šių institucijų galimybes viešojo intereso gynybos civilinio proceso tvarka srityje. Iniciatyvos ginti viešąjį interesą suteikimas tam tikrą visuomenės gyvenimo sritį atstovajančioms organizacijoms leidžia išvengti tam tikrus privalumus, lyginant šių subjektų suinteresuotumą viešajam interesui apginti su prokuroro, kitų valstybės ir savivaldybės institucijų veiklos viešojo intereso gynybos srityje efektyvumu. Ankstesniuose skyriuose buvo minėta, jog tiek prokuroro tiek valstybės ir savivaldybių institucijos, neišvengiamai patirdamos tam tikras vykomosios valdžios įtakas ir daugiau ar mažiau pasižyminčios biurokратиškumo bruožais, neretai gali atspindėti ganėtinai pasyvų požiūrį ir būti nepakankamai suinteresuotos viešojo intereso gynimu, tokiu būdu neišnaudojant įstatymuose suteikiamų viešojo intereso gynybos galimybių. Tuo tarpu nevyriausybinių organizacijų veikos pobūdis ir jų prigimtis byloja apie savaiminį tokių institucijų suinteresuotumą viešojo intereso gynyba, kurios įgyvendinimas gali būti suprantamas kaip viena iš funkcijų, pagrindžiančių tokių organizacijų egzistavimo prasmę. Šioje vietoje atkreiptinas dėmesys, jog nevyriausybinių organizacijų iniciatyvumas viešojo intereso gynybos srityje, kaip ir kitų subjektų ginančių viešąjį interesą civilinio proceso tvarka, yra ribojamas konkrečiuose įstatymuose įtvirtintomis nuostatomis. Pažymėtina, jog įvairiose valstybėse nevyriausybinių organizacijų vaidmuo viešojo intereso gynybos civilinio proceso tvarka srityje yra skirtingas. Vienose šalyse tokios galimybės yra suteikiamos platesniam, kitose siauresniam nevyriausybinių organizacijų ratui. Šioje vietoje būtų galima išskirti keletą šalių, turinčių tam tikrą nevyriausybinių organizacijų dalyvavimo civiliniame procese ginant viešąjį interesą patirtį.

Prancūzijoje teisė dalyvauti civiliniame procese ginant viešąjį interesą šiuo metu yra suteikiama plačiam nevyriausybinių organizacijų ratui – profesinėms sąjungoms, vartotojų teisių gynimo asociacijoms, aplinkos apsaugos organizacijoms ir kt. Galima sakyti, jog tokias šių subjektų galimybes palaipsniui suformavo teismų praktika. Kalbant apie Prancūzijos profesinių sąjungų ir profesinių asociacijų teisę inicijuoti civilinį procesą yra pabrėžiamas 1913 m. teismo sprendimas byloje, kurioje Prancūzijos vyndarių asociacija pateikė ieškinį prieš asmenį, prekevusį atskiestu vandeniu vynu. Buvo konstatuota, jog procesas buvo inicijuotas siekiant apginti ne individualius, bet visų vyndarių kaip visumos kolektyvinius interesus. 1920 m. šio sprendimo pagrindu Prancūzijos darbo kodekse atsirado nuostata, suteikianti teisę profesinėms sąjungoms ir asociacijoms kreiptis į

teismą viešojo intereso gynimo tikslu, atsižvelgiant į žalą, daromą jų profesijos atstovaujamoje srityje.

Ginti viešąjį interesą civiliniame procese šioje šalyje yra suteikiama teisė ir kitoms tam tikriems specifiniams tikslams siekti sukurtooms nevyriausybiniams organizacijoms. Jų veiklos sfera gali būti labai įvairi – aplinkos, nacionalinės kalbos, įvairių visuomenės mažumų grupių apsauga ir pan. Ypač išskirtinos vartotojų teisių gynimo asociacijos, kurios kreipiasi į teismą kai tiesioginę žalą patiria platus vartotojų ratas. Siekdamas apginti vartotojų interesus, kurie dėl savo reikšmės laikytini viešuoju interesu, minėtos asociacijos gali teikti ieškinį dėl kontrakto nesilaikymo ar varžančių vartotojų teises sutarties sąlygų panaikinimo ir šiuo atveju dalyvauja byloje atstovaudamos identifikuotos vartotojų grupės interesus. Tokie asociacijų ieškiniai iš esmės gali būti laikytini giminingais grupės ieškiniams, tačiau tik dalinai, kadangi jie stokoja visų būdingiausių grupės ieškinio bruožų. Vienas esminių skirtumų yra tas, jog vartotojų asociacijos pateiktu ieškiniu ginama vartotojų grupė nėra laikoma šalimi, kurios interesų patenkinimas pasireikš jai tiesiogiai patiriant teismo sprendimo *res iudicata* galią. Vartotojai bus apginti per tai, jog neteisėtas elgesys bus sustabdytas arba nustos galiojės neteisėtas straipsnis.¹¹⁴

Vokietijoje įvairios verslo asociacijos, vartotojų teisių gynimo asociacijos, siekdamos apginti viešąjį interesą, gali pareikšti vadinamąjį asociacijų ieškinį (vok. *Verbandsklage*). Kaip ir Prancūzijos asociacijų ieškinys, Vokietijos *Verbandsklage* laikomas artimu grupės ieškiniams, tačiau šiuo atveju skirtumas pasireiškia, vėl gi, per atstovaujančio ieškovo tipą, nes čia ne patys grupės nariai, o asociacijos turi teisę atstovoti grupės interesams teisme. Pareiškiant *Verbandsklage* ieškinį yra siekiama ne žalos atlyginimo, bet tam tikrų teisinių santykių pakeitimo ar pripažinimo.

Latvijoje visos viešosios vartotojų teisių apsaugos organizacijos, gindamos vartotojų teises pagal Latvijos vartotojų teisių apsaugos įstatymo¹¹⁵ 23 straipsnį, turi teisę pateikti ieškinį teismui ir atstovauti vartotojo interesus teisme.

Švedijos įstatymai taip pat numato teisę kreiptis į teismą viešojo intereso gynybos tikslu įvairioms vartotojų teisių gynimo, aplinkos apsaugos, vaikų apsaugos organizacijoms.¹¹⁶

Įvairios nevyriausbinės organizacijos kreiptis į teismą dėl viešojo intereso gynybos turi teisę ir kitose užsienio valstybėse.

Grįžtant prie Lietuvos reikia pastebėti, jog čia, kaip ir daugelyje kitų Europos valstybių, nevyriausybinių organizacijų veikia daugelyje socialinių visuomenės gyvenimo sferų. Pažymėtina,

¹¹⁴ Jolowicz J.A. On Civil Procedure. 2000. P. 115-119

¹¹⁵ Latvijos vartotojų teisių apsaugos įstatymas // <http://www.likumi.lv/doc.php?id=23309>

¹¹⁶ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia. 1997. T. 1. P. 215.

jog pirmaisiais nepriklausomybės atgavimo laikotarpio metais teisinis reglamentavimas riboja daugelį tokių organizacijų iniciatyvų. Tačiau šiandien visuomenės ir valstybės požiūris, įtakojamas iš naujo perimamų europietišκών vertybių, lemia vis didesnį nevyriausybinių organizacijų vaidmenį visuomenės gyvenime. Kreiptis dėl viešojo intereso gynybos atstovaujant visuomenės ar tam tikros jos dalies interesus Lietuvoje šiuo metu gali:

Lietuvos Respublikos visuomeninės vartotojų organizacijos. Pagal Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymo¹¹⁷ 31 straipsnio 1 dalies 7 punktą šios organizacijos turi teisę vartotojo prašymu ar savo iniciatyva pareikšti ieškinius Lietuvos Respublikos teismuose.

Profesinės sąjungos. Jų veiklos esmė yra atskleidžiama Lietuvos Respublikos profesinių sąjungų įstatymo¹¹⁸ preambolėje, kur yra pažymėta, jog profesinės sąjungos yra savanoriškos, savarankiškos ir savaveiksmės organizacijos, atstovaujančios ir ginančios darbuotojų profesines, darbo, ekonomines, socialines teises bei interesus. To paties įstatymo 15 straipsnis nurodo, jog profesinės sąjungos atstovauja savo nariams ir įstatymų nustatyta tvarka gina jų teises ir teisėtus interesus valstybės institucijose. Šią kompetenciją patikslina Lietuvos Respublikos darbo kodekso¹¹⁹ 22 straipsnio 1 dalies 8 punktas, kuriame nurodyta, jog profesinės sąjungos, kaip darbuotojų atstovai, turi teisę skųsti teismui darbdavio ir jo įgaliotų asmenų sprendimus bei veiksmus, prieštaraujančius teisės normoms, sutartims ar pažeidžiančius atstovaujamo asmens teises.

Autorių teisių ir gretutinių teisių kolektyvinio administravimo asociacijos. Pagal Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo¹²⁰ 66, 67 ir 78 straipsnius, kolektyvinio administravimo asociacijos, kaip autorių teisių ir gretutinių teisių subjektams atstovaujančios institucijos, be atskiro tų teisių subjektų įgaliojimo turi teisę išieškoti autorinį atlyginimą iš kūrinių ar gretutinių teisių objektų naudotojų, kurie be kolektyvinio administravimo asociacijų licencijos naudoja kūrinius ar gretutinių teisių objektus.

Palyginus nevyriausybinių organizacijų ir prokuroro, valstybės ir savivaldybės institucijų dalyvavimo civiliniame procese pagrindus ir padėtį galima pastebėti, jog jas vienija tam tikri bruožai, bendrai įtvirtinti LR CPK 49 straipsnio 1 dalyje. Kreiptis į teismą ginant viešąjį interesą visos jų gali tik specialiai įstatymo numatytais atvejais. Kaip ir kiti LR CPK 49 straipsnio 1 dalyje išvardinti subjektai, nevyriausybinių organizacijos, teikdamos ieškinį viešajam interesui ginti yra laikomos šalimi ir tai yra vienintelis LR CPK numatomas nevyriausybinių organizacijų dalyvavimo civiliniame procese būdas, kadangi joms, kaip ir prokurorui bei kitiems asmenims, skirtingai nei

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr.85-2581.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos profesinių sąjungų įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 34-933.

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569.

¹²⁰ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 28-1125.

valstybės ir savivaldybių institucijoms, nėra numatytos galimybės civiliniame procese dalyvauti teikiant išvadą.

Specialūs materialinių normų šaltiniai, reguliuojantys atitinkamų institucijų ar organizacijų veiklą, apibrėžia konkrečius atvejus kai ieškinys viešajam interesui ginti gali būti pareikštas. Ankstesniame skyriuje buvo minėta, jog prokuroro institucijos įgaliojimai viešajam interesui ginti gali būti aiškinami plečiamai. Tuo tarpu nevyriausybiniams organizacijoms, kaip ir valstybės bei savivaldybių institucijoms, viešojo intereso gynybos teisė suteikima tik konkrečiose jų kompetencijai priskirtose srityse. Tačiau pabrėžiant visuomeninių organizacijų laisvanoriškumą, kaip vieną pagrindų, kuriuo grindžiama šių organizacijų veiklos esmė, galima daryti prielaidą, jog skirtingai nei valstybės ir savivaldybės institucijos, gindamos viešąjį interesą šios organizacijos veikia kaip daugiau nei institucijos atliekančios tarnybines funkcijas. Nebūdamos taip stipriai formalizuotos kaip valstybinės institucijos, įvairios nevyriausybines organizacijos veikia kaip tiesioginiai visuomenės atstovai ir turi galimybes jautriau reaguoti į jų koordinuojamos srities viešojo intereso pažeidimus. Todėl manytina, jog atsižvelgiant į nevyriausybinių organizacijų dėmesingumą visuomenės problemoms, lemiantį jų veiklos socialinį reikšmingumą, reikėtų plėsti visuomeninių institucijų, turinčių įstatymų numatytą teisę ginti viešąjį interesą civilinio proceso tvarka, ratą, kadangi tokiu būdu galėtų būti sudarytos sąlygos efektyvesniam įvairiose srityse pasireiškiančio viešojo intereso gynybos realizavimui.

2.4 Fizinių asmenų dalyvavimas civiliniame procese ginant viešąjį interesą

Šiuolaikinės teisės raidos tendencijos, įtakotos nuolatinių visuomenės gyvenimo pokyčių, lemia tradicinės civilinio proceso koncepcijos atsinaujinimą. Ilgą laiką vyravusią nuostatą, jog kreiptis į teismą siekiant apginti visuomeninius interesus gali tik prokuroras ar kita oficiali įstaiga, palaipsniui keičia suvokimas, jog toks siauras subjektų ratas neretais atvejais gali užkirsti kelią veiksmingai viešojo intereso gynybai. Privataus asmens teisių apimtis, leidžianti kreiptis į teismą tik savo asmeninei subjektinei teisei apginti, nebeatitinka šių dienų situacijos. Teisės doktrinoje vis dažniau išsakomas naujas požiūris, skatinantis plėsti viešąjį interesą ginančių subjektų ratą, tokiu būdu suteikiant daugiau galimybių privačių asmenų iniciatyvai šioje srityje pasireikšti.

Nepaisat to, reikia pažymėti, jog dabartinis teisinis reglamentavimas nesudaro pakankamai galimybių kreiptis į teismą dėl viešojo intereso gynybos fiziniams asmenims, kurie nėra nei

valstybės pareigūnai, turintys pareigą ginti viešąjį interesą, nei asmenys turintys subjektinę teisę. Kaip negausūs pavyzdžiai gali būti išskiriami keli charakteringiausi viešojo intereso gynybos civiliniame procese modeliai, kai ieškinį viešajam interesui ginti gali pareikšti fizinis asmuo nepriklausomai nuo tiesioginio asmeninio suinteresuotumo ir nuo to, ar jo subjektinė teisė buvo pažeista:

Kai kuriose šalyse (Brazilijoje, Indijoje) tokiu atveju egzistuoja galimybė pasinaudoti vadinamuoju *actio popularis*, kai ieškinį, siekdamas apginti viešąjį interesą gali pareikšti bet kuris asmuo, nepaisant turimos kvalifikacijos ir asmeninio suinteresuotumo. Tačiau tokia galimybė yra įmanoma tik išskirtiniais atvejais. Pavyzdžiui, Brazilijoje tokiu būdu gali būti siekiama tam tikrų teisės aktų, darančių žalą visuomeniškai vertingiems dalykams, panaikinimo, vartotojų interesų gynybos ir pan.¹²¹

Indijoje *actio popularis* paplitimui sąlygas sudarė dar 1977 m. Indijos Aukščiausiojo Teismo išreikštas susirūpinimas dėl gausių neprivilegiuotų šalies gyventojų grupių teisių apsaugos ir poreikio atkurti socialinį teisingumą. Buvo konstatuota, jog nesudarant sąlygų teismo pasiekti neturtingiems ir neturintiems jokių privilegijų asmenims, iškils grėsmė, jog daugeliu atvejų viešasis interesas gali likti neapgintas. Todėl pirmiausia buvo siekiama atsisakyti senos nuostatos, jog kreiptis į teismą gali tik asmeniškai nukentėjęs asmuo. Indijos Aukščiausiasis Teismas nustatė, jog teisminės gynybos gali kreiptis bet kuris sąžiningas asmuo, siekdamas atstovauti visuomenės ar tam tikros jos dalies interesus, nukentėjusios dėl savo esminių teisių pažeidimo. Tokiu būdu buvo numatyta, jog teisinio pažeidimo, liečiančio asmens ar asmenų grupės interesus, kurie dėl finansinių ir kitų priežasčių neturi galimybių pasiekti teismo, atveju, bet koks visuomenės narys gali teikti ieškinį teisme viešajam interesui apginti.¹²²

Jungtinėje Karalystėje yra taip pat žinomi ieškiniai, kuriuos gali pareikšti asmenys, neturintys tiesioginio asmeninio suinteresuotumo. Jie vadinami *relator action*. Tokie ieškiniai skiriasi nuo minėto *actio popularis* didesniu suvaržymu, kadangi turi būti pareiškiami generalinio prokuroro (*Attorney General*) vardu, ir tam yra reikalingas pastarojo sutikimas. Asmuo, gavęs generalinio prokuroro leidimą pareikšti ieškinį jo vardu, yra atsakingas už visas teismo išlaidas. Gavus generalinio prokuroro leidimą, galimybė pasinaudoti jo vardu teisme negali būti ginčijama. Kartu su ieškiniu teismui turi būti pateikiamas atitinkamai įformintas generalinio prokuroro leidimas, patvirtinantis, jog asmuo yra tinkamas bylinėtis tokiu būdu ir galės padengti procesines

¹²¹ Jolowicz J.A. On Civil Procedure. 2000. P.98.

¹²² Pradip Ghosh. Public Interest Litigation. <http://jurist.law.pitt.edu/world/indiacor2.htm>

išlaidas. Tokia tvarka pareišęs ieškinį asmuo gali ginčyti tam tikrus nelegalius veiksmus, darančius ar darysiančius žalą viešajam interesui, ir šiuo atveju jo asmeniniai interesai gali būti nepaliesti.

Pažymėtina, jog *relator action* turi du esminius trūkumus, lemiančius tik dalinį šių ieškinių priskirtinumą ieškiniams, kuriais ginti viešąjį interesą civilinio proceso tvarka gali fiziniai asmenys. Tokio ieškinio pareiškimas tiesiogiai priklauso nuo generalinio prokuroro diskrecijos, kuri šiuo atveju yra praktiškai neribota ir galima tik parlamente, tačiau ir čia, paprašytas nurodyti atsisakymo leisti pareikšti *relator action* priežastis, jis neprivalo pateikti konkrečių motyvų. Be to, net ir gavus leidimą, neretai *relator action* riboja nuostata, jog visas teismo išlaidas privalo padengti tokį ieškinį pareišęs fizinis asmuo. Kadangi nėra numatyto jokio kompensacinio mechanizmo, finansinės priežastys gali lemti *relator action* negalimumą.¹²³

Pažymėtina, jog bendrosios teisės sistemos šalyse, kuriose įtvirtintas grupės ieškinio institutas, fiziniai asmenys gali palčiau pasinaudoti iniciatyvos, teikiant ieškinį viešajam interesui apginti civiliniame procese, teise. Tačiau, toks asmuo turi būti pats asmeniškai susijęs su tam tikru viešojo intereso pažeidimu, t.y., jis turi būti tam tikros atstovaujamos grupės narys. Klasikinio grupės ieškinio pareiškimo sąlygos numato specialius reikalavimus asmeniui pareiškiančiam grupės ieškinį. Pavyzdžiui, JAV tokio asmens interesas turi būti tapatus visų suinteresuotų asmenų reikalavimui, turi sutapti faktinis ir teisinis visų asmenų reikalavimo pagrindas. Toks asmuo laikomas ieškovu ir kartu – visų kitų suinteresuotų asmenų atstovu¹²⁴. Anglijoje pateikiant grupės ieškinį taip pat reikalaujama, kad atstovaujantis tam tikrą nukentėjusią grupę asmuo turėtų tapatų grupės nariams interesą byloje¹²⁵.

Dabartinis grupės ieškinio instituto reglamentavimas Lietuvoje nesudaro sąlygų siekiant ginti viešąjį interesą civiliniame procese tokį ieškinį pareikšti privatiems asmenims. LR CPK 49 straipsnio 5 dalyje pateikta lakoniška formulė, jog viešajam interesui gali būti pareikštas grupės ieškinys, jo procesinio realizavimo mechanizmą kol kas palieka neaiškų. Atsižvelgus į visas LR CPK 49 straipsnio dalis, galima teigti, jog grupės ieškinys viešajam interesui ginti gali būti pareikštas tik įstatymų numatytais atvejais ir tik įstatymų nustatytų asmenų. Tačiau šiuo metu nėra jokių specialių įstatymų, reglamentuojančių konkrečių subjektų, tame tarpe ir fizinių asmenų, teisę tokį ieškinį pareikšti. Teisinėje literatūroje yra pabrėžiama, jog dabartinės Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatos neatitinka grupės ieškinių koncepcijos bei kitų valstybių teisės aktų ir teismų

¹²³ Jolowicz J.A. On Civil Procedure. 2000. P. 133-134.

¹²⁴ Klonoff R. H. Class Actions and Other Multi – Party Litigation. – St. Paul, Minn. 1999. P 16-20.

¹²⁵ Jolowicz J.A. On Civil Procedure. 2000. P.132.

praktikos, ir tokia reglamentacija siaurina grupės ieškinio instituto galimybes ginti viešąjį interesą Lietuvoje¹²⁶.

Nors Lietuvoje fizinių asmenų iniciatyvos galimybė ginti viešąjį interesą reiškiant grupės ieškinius šiuo metu nėra įmanoma, galima išskirti keletą atvejų kai viešasis interesas gali būti ginamas fiziniams asmenims pareiškiant individualų ieškinį arba kreipiantis į teismą su prašymu. Pagal Lietuvos LR CPK 49 straipsnio 1 dalį, kreiptis į teismą ginti viešojo intereso fiziniai asmenys gali tik specialiai įstatymo numatytais atvejais. Daugelis tokių atvejų yra konkretizuoti LR CK. Pavyzdžiui: dėl santuokos, sudarytos pažeidžiant LR CK nustatytas santuokos sudarymo sąlygas, pripažinimo negaliojančia, be ten minimų institucijų su ieškiniu į teismą gali kreiptis visi kiti straipsnyje įvardinti fiziniai asmenys (LR CK 3.38 straipsnis); dėl asmens pripažinimo neveiksnium, be globos (rūpybos) institucijos, prašymą taip pat turi teisę paduoti to asmens sutuoktinis, tėvai, pilnamečiai vaikai. Jie taip pat turi teisę kreiptis į teismą dėl asmens pripažinimo veiksnium (LR CK 2.10 straipsnio 4 dalis); asmens sutuoktinis, tėvai, pilnamečiai vaikai gali teikti prašymą dėl asmens civilinio veiksnio apribojimo (LR CK. 2.11 straipsnio 6 dalis); dėl nežinia kur esančio fizinio asmens turto apsaugos ir turto laikinojo administratoriaus skyrimo į teismą su pareiškimu turi teisę kreiptis suinteresuoti asmenys (LR CK. 2.29 straipsnio 1 dalis); dėl neveiksnaus asmens sudaryto sandorio pripažinimo negaliojančiu ieškinį gali pareikšti atstovai pagal įstatymą (LR CK 1.84 straipsnio 4 dalis); dėl alkoholiniais gėrimais arba narkotinėmis medžiagomis piktnaudžiaujančio fizinio asmens sudaryto sandorio pripažinimo negaliojančiu ieškinį pareikšti gali rūpintojas (LR CK 1.85 straipsnio 1 dalis); dėl nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų teisės savarankiškai disponuoti savo pajamomis ar turtu apribojimo ar atėmimo, be vaikų globos (rūpybos) institucijos, pareiškimą taip pat turi teisę pateikti kiti suinteresuoti asmenys (LR CK.2.8 straipsnio 3 dalis); dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų (tėvo ar motinos), be valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos, prašymą teismui taip pat gali paduoti vaiko tėvai, artimieji giminaičiai (LR CK 3.182 straipsnio 1 dalis); dėl laikino ar neterminuoto tėvų valdžios apribojimo, be valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos, ieškinį teismui gali pareikšti vienas iš tėvų, vaiko artimieji giminaičiai, vaiko globėjas (rūpintojas) (LR CK 3.182 straipsnio 2 dalis); dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų (tėvo ar motinos) panaikinimo, be valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos, prašymą teismui taip pat gali paduoti tėvai, vienas iš tėvų, vaiko globėjas (rūpintojas), artimieji vaiko giminaičiai (LR CK 3.246 straipsnio 3 dalis).

¹²⁶ Krivka E. Grupės ieškinio problemos Lietuvos civilinio proceso teisėje // Jurisprudencija, 2004, Nr. 52(44). P.160.

Kaip matome iš pateiktų pavyzdžių, Lietuvoje fiziniams asmenims viešojo intereso gynimo įgaliojimai yra suteikiami dėl jų ypatingos teisinės padėties asmenų, su kurių teisėmis bei interesais susiję ieškiniai (pareiškimai) viešajam interesui ginti, atžvilgiu. Todėl šiems subjektams yra būtinas tam tikras asmeninis suinteresuotumas. Fizinį asmenį, reiškiantį ieškinį ar teikiantį prašymą kito asmens interesais, su pastaruoju turi sieti: 1) giminystės ryšys (pilnamečiai vaikai, sutuoktinis ir pan.); 2) kitokio pobūdžio ryšys (globėjas (rūpintojas), suinteresuoti asmenys ir pan.). Tokiu ieškiniu ar prašymu yra apginamas tiek individualus, tiek viešasis interesas, kadangi teisme sprendžiama individuali problema liečia visuomeniškai svarbias vertybes, kurių nepaisymas ar pažeidimai kelia grėsmę visos visuomenės stabilumui ir saugumui.

Vis dėlto, atsižvelgiant į dabartinį reglamentavimą, darytina išvada, jog Lietuvoje fizinių asmenų galimybės, aktyviais veiksmais ginti viešąjį interesą civiliniame procese, yra ribotos. Su ieškiniu ar prašymu į teismą fizinis asmuo gali kreiptis tik tuo atveju, jei atitinka specialų konkrečiame įstatyme nurodytą teisinį statusą ginamojo asmens atžvilgiu ir yra pats asmeniškai suinteresuotas problemos sprendimu. Būdingiausias atvejais fizinio asmens kreipimasis dėl viešojo intereso gynybos tiesiogiai siejasi su jo ir ginamojo asmens interesais. Tokiu būdu gindamas viešąjį interesą fizinis asmuo atstovauja konkrečaus asmens interesus. Ginti viešąjį interesą atstovaujant tam tikrą asmenų grupę ar visuomenės dalį Lietuvoje fiziniams asmenims galimybių kol kas nėra. Tokia situacija gali būti vertintinama kaip nepakankama siekiant užtikrinti efektyvią viešojo intereso apsaugą ir gynybą.

Kaip vieną veiksmingiausių būdų problemos sprendimui šiuolaikinėje teisės doktrinoje siūloma priimti atskirą įstatymą dėl grupės ieškinio, kuriame galėtų būti aptarti subjektai, turintys teisę pareikšti grupės ieškinius, detalizuotos grupės ieškinių pareiškimo sąlygos ir nagrinėjimo ypatumai. Kadangi tokiu būdu būtų išplėstas viešojo intereso teisminės gynybos prieinamumas civiliniame procese ne tik institucijoms, bet ir fiziniams asmenims, kas padėtų užtikrinti efektyvesnę viešojo intereso gynybą, tampa akivaizdu, jog siūlymai patobulinti teisės aktų reglamentavimą grupės ieškinio srityje yra viena veiksmingiausių išeičių.

Poreikį išplėsti subjektų, ginančių viešąjį interesą, ratą, bei numatyti papildomas galimybes jų iniciatyvai pasireikšti, patvirtina ir užsienio valstybių praktika bei bendrosios teisės raidos tendencijos, lemiančios siekį individualistinį civilinio proceso modelį palapsniui transformuoti į kolektyvinį, socialinį bylinėjimosi modelį, pripažįstantį viešąjį interesą ir ieškančių naujų būdų jo gynybai užtikrinti.

IŠVADOS

1. Dažnas viešojo intereso termino vartojimas daugelyje socialinių mokslo šakų bei įvairios jo reikšmės interpretacijos liudija apie neišvengiamai plačią šios sąvokos apimtį, kurios esmė iki šiol išlieka diskusijų objektu. Tačiau gilesnė sąvokos turinio analizė, bandant išsiaiškinti jos vartosenos prasmę teisės srityje, leidžia suformuluoti viešojo intereso apibrėžimą, bent iš dalies atitinkantį šiame darbe aprašomo civilinio proceso tvarka ginamo objekto reikšmę. Išanalizavus esminius šios įvairiapusės sąvokos bruožus ir integravus įvairių mokslininkų išryškintus aspektus manytina, jog viešojo intereso sąvoka atspindi visuotinai reikšmingus, neindividualizuotus poreikius išlaikyti bendrą visuomenės gerovę, laiduojančią kokybiško visuomenės egzistavimo pagrindus, kurių apsaugai ir gynybai valstybė formuoja specialius teisinius mechanizmus. Vienas tokių teisinės apsaugos mechanizmų yra civilinis procesas.

2. Siekiant šiuolaikinės teisminės gynybos priemonės pritaikyti modernios visuomenės santykių būklei, civilinis procesas įgyja vis daugiau dispozityvmo principą ribojančių išimčių, lemiančių jo didėjančią pritaikomumą ne tik privačių, bet ir viešųjų interesų apsaugai ir gynybai.

3. Viešojo intereso gynyba civiliniame procese sietina su vienu pagrindinių civilinės teisės principų – dispozityvumo – išimtimis, kurios yra leidžiamos atsižvelgiant į ginamo objekto visuomeninį vertingumą. Dispozityvumo ribojimas viešojo intereso gynybos tikslais lemia specifinių ir iš esmės civiliniam procesui nebūdingų priemonių taikymą, kurios apjungiamos trijuose labiausiai paplitusiuose viešojo intereso gynybos civiliniame procese būduose, įstatymų įtvirtinamuose: 1) suteikiant teisę civiliniame procese dalyvauti specialiam valstybės pareigūnui; 2) suteikiant teisę civiliniame procese dalyvauti visuomeninėms institucijoms; 3) suteikiant teisę civiliniame procese pareikšti ieškinį viešajam interesui ginti.

4. Ieškinys yra pagrindinė teisinė priemonė, kuria yra įgyvendinami minėti viešojo intereso civiliniame procese gynybos būdai. Dvi pagrindinės ieškinio viešajam interesui civiliniame procese ginti rūšys – individualus ir grupės ieškinys, pasižymi specifiniais bruožais, lemiančiais jų išskirtinumą. Manytina, jog tiek individualaus, tiek grupės ieškinio viešajam interesui ginti ypatumus, leidžiančius juos aiškiai atriboti nuo kitų ieškinių rūšių, didžiąja dalimi lemia tokių ieškinių tikslas ir dalykas bei specifinis ieškovo tipas.

Individualaus ieškinio atveju siekis apginti viešąjį interesą pagrindžia įprastoms ieškinių rūšims nebūdingus imperatyvaus pobūdžio bruožus: įstatymų įgalioti subjektai pareikšdami ieškinį viešajam interesui ginti veikia savo vardu, bet kitų asmenų interesais; nepaisant to, kad pareikšdami

tokių ieškinį byloje veikia kaip asmenys, neturintys materialinio teisinio intereso, tokie subjektai yra laikomi šalimi. Toks ieškovo tipas individualių ieškinį viešajam interesui ginti atskiria ne tik nuo įprastų individualių ieškinų rūšių, bet ir nuo grupės ieškinio, kurį pareiškęs asmuo ar asmenų grupė, gindama tam tikros visuomenės dalies interesus, turi ir procesinį, ir materialinį suinteresuotumą bylos baigtimi. Grupės ieškinio forma ir apimtis dar stipriau nei individualus ieškinys viešajam interesui ginti nutolsta nuo klasikinės ieškinio koncepcijos, tačiau dėl savo lankstumo ir pritaikomumo šių dienų visuomeniniams santykiams, tam tikrais atvejais gali efektyviau ir platesniu mastu užtikrinti viešojo intereso gynybą civiliniame procese. Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų kontinentinės teisės sistemos šalių, yra plačiausiai naudojama individualaus ieškinio viešajam interesui ginti forma, tuo tarpu grupės ieškinys egzistuoja tik teoriniame lygmenyje. Todėl siekiant užtikrinti veiksmingesnę viešojo intereso gynybą Lietuvoje yra būtina priimti specialius teisės aktus, konkretizuojančius grupės ieškinio pareiškimo tvarką.

5. Siekiant išlaikyti privataus ir viešojo intereso civiliniame procese gynybos balansą, įstatymai imperatyviai reglamentuoja atvejus, kai viešojo intereso gynybos srityje yra galima tam tikrų subjektų iniciatyva.

6. Atsižvelgiant į viešojo intereso gynybos reglamentavimą įvairių valstybių teisės aktuose, išskirtinos keturios pagrindinės subjektų, kuriems suteikiami viešojo intereso gynybos civiliniame procese įgaliojimai, grupės: prokuroro institucija; valstybės ir savivaldybės institucijos; nevyriausybinių organizacijų; fiziniai asmenys.

7. Prokuroro dalyvavimas civiliniame procese viešojo intereso gynybos tikslais ypatingai pabrėžia viešojo intereso gynybos, kaip dispozityvumo principo išimtį, aspektą, kadangi šios institucijos tiesioginės funkcijos yra siejamos su baudžiamosios teisės sritimi. Nepaisant tam tikro išorinio prieštaravimo, kurį į civilinį procesą įneša ši pagrindinė baudžiamojo proceso figūra, poreikis apsaugoti ir ginti viešąjį interesą pagrindžia prokuroro institucijos dalyvavimą daugelio pasaulio valstybių civiliniame procese. Dažniausiai įstatymuose, suteikiant prokurorui teisę kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka, yra derinami du prokuroro dalyvavimo civiliniame procese pagrindai: 1) suteikiama bendrojo pobūdžio teisė kreiptis į teismą, jei prokuroras mano, kad buvo pažeistas viešasis interesas 2) numatoma prokuroro teisė kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka tik įstatyme nustatytais atvejais. Remiantis šiais pagrindais išskirtinos dvi, dažniausiai naudojamos prokuroro dalyvavimo ginant viešąjį interesą civiliniame procese formos: 1) civilinio proceso tvarka pareiškiant ieškinį viešajam interesui ginti 2) įstojant į bet kurią civilinio proceso stadiją savo teisinei nuomonei pateikti.

8. Lietuvoje bendrojo pobūdžio teisė kreiptis į teismą prokurorui manant, jog viešasis interesas buvo pažeistas, yra numatyta Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 2 dalies 1 punkte, visais kitais atvejais abstrakčios teisės ginti viešąjį interesą visų kategorijų bylose prokurorui nėra suteikiama. Tačiau pastebima, jog teismų praktikos tendencijos ir kintantis požiūris į prokuroro institucijos paskirtį, krypta prokuroro galimybių civiliniame procese išplėtimo linkme. Todėl atsižvelgiant į tai, jog viešojo intereso pažeidinėjimai įgauna vis naujas formas, kurias suspėti įvardinti konkrečiuose įstatymuose nėra įmanoma, manytina, jog LR CPK reikėtų numatyti prokuroro galimybę kreiptis į teismą su ieškiniu visais atvejais, kai jis nustato viešojo intereso pažeidimą.

9. Valstybės ir savivaldybių institucijos viešojo intereso gynybos įgaliojimus turi veikdamos konkrečiose srityse, apimančiose tam tikrus visuomeninius santykius, iš kurių gali kilti viešojo intereso pažeidimai. Inicijuoti viešojo intereso gynybą civilinio proceso tvarka tokios institucijos gali tik konkrečiose, jų profesines funkcijas atitinkančiose srityse, griežtai vadovaujantis tam tikras materialines normas įtvirtinančiais teisės aktais. Turėdamos specialią kompetenciją spręsti tam tikro pobūdžio visuomeninius klausimus šios institucijos gali užtikrinti veiksmingą viešojo intereso gynybą srityse, kurių aprėpti prokuroro institucija ar kiti subjektai nėra pajėgūs ir neturi tam reikiamų žinių. Dėl šios priežasties Lietuvoje valstybės ir savivaldybių institucijos yra vieninteliai subjektai, galintys dalyvauti civiliniame prosese ne tik įstatymų numatytais atvejais pareiškiant ieškinį, bet ir teismo ar savo iniciatyva įstodamos į procesą išvadai pateikti.

10. Nevyriausybinių organizacijų, steigiamos viešiesiems interesams tenkinti ir tiesiogiai atstovaujančios didesnių ar mažesnių visuomenės grupių poreikius, tam tikrais atvejais pajėgios efektyviau ir veiksmingiau užtikrinti viešojo intereso gynybą srityse, kuriose daugiau ar mažiau biurokratizuotos valstybės ir savivaldybių institucijos gali būti nepakankamai suinteresuotos viešojo intereso gynimu. Nevyriausybinių organizacijų iniciatyvumas viešojo intereso gynybos srityje, kaip ir valstybės bei savivaldybių institucijų, ginančių viešąjį interesą civilinio proceso tvarka, yra ribojamas konkrečiose įstatymų nuostatose. Tačiau pabrėžiant visuomeninių organizacijų laisvanoriškumą, kaip vieną pagrindų, kuriuo grindžiama šių organizacijų veiklos esmė, galima daryti prielaidą, jog skirtingai nei valstybės ir savivaldybės institucijos, gindamos viešąjį interesą šios organizacijos veikia kaip daugiau nei institucijos atliekančios tarnybines funkcijas. Nebūdamos taip stipriai formalizuotos kaip valstybinės institucijos, įvairios nevyriausybinių organizacijos veikia kaip tiesioginiai visuomenės atstovai ir turi galimybes jautriau reaguoti į jų koordinuojamos srities viešojo intereso pažeidimus. Atsižvelgiant į tai yra manytina, jog plečiant nevyriausybinių institucijų, turinčių įstatymų numatytą teisę ginti viešąjį interesą civilinio proceso tvarka, ratą, galėtų

būti sudarytos sąlygos efektyvesniam įvairiose srityse pasireiškiančio viešojo intereso gynybos realizavimui.

11. Visuomeninių santykių raida, siekis užtikrinti veiksmingą viešojo intereso gynybą atspindi poreikį plėsti viešąjį interesą ginančių subjektų ratą, jį papildant privačių asmenų iniciatyva. Nepaisant to, fizinių asmenų dalyvavimas ginant viešąjį interesą civiliniame procese išlieka viena problematiškiausių viešojo intereso gynybos sričių, kadangi tiek užsienio tiek Lietuvos teisės aktai nesudaro pakankamai galimybių į teismą kreiptis asmenims, kurie nėra nei valstybės pareigūnai, turintys pareigą ginti viešąjį interesą, nei asmenys, turintys subjektinę teisę. Kaip vienas akivaizdžiausių fizinių asmenų dalyvavimo civiliniame procese ginant viešąjį interesą pavyzdžių, yra išskirtinas kai kuriose šalyse (Brazilijoje, Indijoje) nauojamas *actio popularis*, kai ieškinį viešajam interesui ginti gali pareikšti fizinis asmuo nepriklausomai nuo jo kvalifikacijos ar asmeninio suinteresuotumo. Tačiau tiek *actio popularis*, tiek kitos panačios fizinių asmenų dalyvavimo civiliniame procese formos naudojamos tik specialiais atvejais, susiduria su tam tikrais ribojimais ir yra įstatymais įtvirtinamos tik kai kuriose pasaulio valstybėse, todėl negali būti laikomos pakankamomis.

Bendrosios teisės sistemos šalyse platesnes viešo intereso gynybos galimybes fiziniams asmenims sudaro grupės ieškinio institutas. Šiuolaikinėje teisės literatūroje pabrėžiami grupės ieškinio privalumai akcentuoja privačių asmenų iniciatyvos civiliniame procese aspektą, sudarantį galimybes veiksmingiau ginti viešąjį interesą. Atsižvelgiant į tai, tampa akivaizdu, jog patobulinus dabartinį grupės ieškinio reglamentavimą, palankesnės sąlygos fiziniams asmenims, siekiantiems ginti viešąjį interesą civilinio proceso tvarka, būtų sudarytos ir Lietuvoje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konsitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 32-1316.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valsybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
5. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569.
6. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1964, Nr. 19-139.
7. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 5-75.
8. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 28-1125.
9. Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 94-4246.
10. Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 30-856.
11. Lietuvos Respublikos pensijų fondo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 55-1765.
12. Lietuvos Respublikos profesinių pensijų kaupimo įstatymas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 82-3248.
13. Lietuvos Respublikos profesinių sąjungų įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 34-933.
14. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 42-19.
15. Lietuvos Respublikos savivaldybių administracinės priežiūros įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr.98-3626.
16. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 110-3024.
17. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 50-1432.
18. Lietuvos Respublikos valstybės turto fondo įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 104-2616.
19. Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 85-2581.
20. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių rinkos įstatymas // Vastybės žinios. 2001, Nr. 112-4074.
21. Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačiųjų interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 18-431.

22. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 82-3254.
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983 “Dėl bendrųjų vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatų tvirtinimo” // Valstybės žinios. 2002, Nr. 120-5415.
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gruodžio 3 d. nutarimas Nr. 1451 “Dėl dividendų už valstybei priklausančias akcijas” // Valstybės žinios. 2001. Nr. 103-3668
25. Lietuvos Respublikos Seimo Antikorupcijos komisijos 2003 m. balandžio 9 d. išvada “Dėl viešo intereso gynimo civiliniame procese”//
http://www3.lrs.lt/pls/inter/w3_viewer.ViewDoc?p_int_tekst_id=24637&p_int_tv_id=336&p_or_g=0
26. Federal Rules of Civil Procedure // <http://www.law.cornell.edu/rules/frcp/overview.htm>
27. Ispanijos civilinio proceso kodeksas (Ley de Enjuiciamiento Civil) // http://www.justicia.es/portal/public/_s.155/549
28. Italijos civilinio proceso kodeksas (Codice di Procedura Civile) // <http://www.studiocelentano.it/codici/cpc/index.htm>
29. Latvijos vartotojų teisių apsaugos įstatymas // <http://www.likumi.lv?doc.php?id=23309>
30. Prancūzijos civilinio proceso kodeksas // http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/somncpea.htm
31. Portugalijos civilinio proceso kodeksas (Codigo de Processo Civil) // http://www.giea.net/codigos/codigo_processo_civil/index.htm
32. Slovėnijos žmogaus teisių ombudsmeno įstatymas // http://www.omieurope.info/uk/gesetz_slovenia_uk.htm

Specialioji literatūra

1. Armalytė O., Pažūsis L. Anglų-lietuvių kalbų teisės žodynas. Vilnius: Alma litera, 1998.
2. Black's Law Dictionary. 7th ed. / Bryan A. Garner, ed. – St. Paul, Minn.: West Publishing Co., 1999.
3. Brian B. Teisingumo teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2002.
4. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
5. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 1.

6. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. 2.
7. Gečaitė V. Viešojo intereso samprata civiliniame procese // Justitia. 2006, Nr. 2(60).
8. Gifis S. H. Law Dictionary. 4th ed. – New York: Barron's Educational Services, 1996.
9. Glendon M.A. ir kt. Vakarų teisės tradicijos. 1993.
10. Golstein S. Civil procedure in Israel // International Encyclopedia of Laws. Civil procedure. Vol 2 /ed. Lemmens P. -The Hague: Kluwer Law International, 2001.
11. Het openbaar ministerie in civiele zaken // <http://www.eur.nl/perskamer/persberichten/archief03/demeijer>.
12. Jolowicz J.A. On Civil Procedure. 2000.
13. Klonoff R. H. Class Actions and Other Multi – Party Litigation. – St. Paul, Minn.1999.
14. Krivka E. Grupės ieškinio problemos Lietuvos civilinio proceso teisėje // Jurisprudencija. 2004, Nr. 52(44).
15. Krivka E. Išvestinio akcininkų ieškinio institutas Lietuvos teisės sistemoje // Jurisprudencija. 2006, Nr. 4(82).
16. Krivka E. Res iudicata principo įgyvendinimo grupės ieškinių procese problemos // Jurisprudencija. 2004, Nr.53(45).
17. Krivka E. Viešojo intereso apsauga naujajame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29).
18. Krivka E. Viešojo intereso gynimo problemos civiliniame procese: daktaro dis.soc. mokslai: teisė (01 S) – Vilnius, 2006.
19. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2003.
20. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. Vilnius: Justitia, 2004. T. 1.
21. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. Vilnius: Justitia, 2005. T. 2-3.
22. Martin R., Martin J. Civil Procedure in France // International Encyclopedia of Laws. Civil procedure. Vol 1 /ed. Lemmens P. -The Hague: Kluwer Law International, 2002.
23. Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia, 1997. T. 1.
24. Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia, 1997. T. 2.
25. Mikelėnas V. Quo vadis arba eksperimentuojama toliau // Justitia. 1999, Nr. 4.
26. Nekrošius V. Bylų, kylančių iš darbo teisinių santykių, nagrinėjimo ypatumai – lyginamoji analizė, socialinis ir proceso koncentruotumo aspektai // Teisė. 1999, Nr. 33 (1).
27. Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002.

28. Nekrošius V. Teisingo sprendimo sąvoka civilinio proceso mokyklose // Teisės problemos. 1997, Nr.2.
29. Penkių kalbų žodynas: ekonomika, politika, teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
30. Pradip Ghosh. Public Interest Litigation // <http://jurist.law.pitt.edu/world/indiacor2.htm>
31. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2000.
32. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
33. Грось Л. А. Влияние норм материального права на определение надлежащих сторон в гражданском деле // Правоведение. 1999, № 4.
34. Давтян А.Г. Гражданское процессуальное право Германии. 2000.
35. Кряжков А. В. Публичный интерес: понятие виды и защита // Государство и право. 1999, № 10.
36. Малько А. В. А. В. Субъективное право и законный интерес // Правоведение. 2000, № 3.
37. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. А.В. Малько и Н. И. Матузова. 1997.
38. Тихомиров Ю. А. Публичное право. Москва, 1995.
39. Тотьев К.Ю. Публичный интерес в правовой доктрине и законодательстве // Государство и право. 2002. № 10.
40. Юридическая энциклопедия / Под ред. Тихомирова М. Ю: Москва, 2000.
41. Ярков В.В. Гражданский процесс. Москва, WoltersKluwer. 2005.

Lietuvos Respublikos teismų praktika

1. Lietuvos Konstitucinio Teismo 1994m. vasario 14 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo įstatymo 21 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”// Valstybės žinios. 1994, Nr. 13-221
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 16 straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 1997, Nr. 40-977.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001m. vasario 22d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos straipsnio 2 bei 3 dalių ir 32 straipsnio 2 dalies 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2001, Nr. 18-561.

4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001m. balandžio 18d. nutartis civ.byloje *I.A. Valionienė v. SP UAB "Karoliniškių būstas"* (bylos Nr. 3K-3-475/2001m., kat. 49.1; 81).
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004m. gruodžio 9d. konsultacija Nr. A3-116 // Teismų praktika. Nr.22.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 22d. nutartis civ. byloje *D.P.,E.T.,D.Ž. v. Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras* (bylos Nr. 3K-3-194/2006, kat. 21.4.1.1;21.6;33;95.6.2;95.7(S)) // Teismų praktika. Nr.25.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 19. nutartis civ. byloje *V.M. v. Vilniaus apygardos vyriausias prokuroras* (bylos Nr. 3K-3-291/2006, kat. 95.7 (S)) // Teismų praktika. Nr.25.

SANTRAUKA

Raktiniai žodžiai: viešasis interesas; civilinis procesas; gynyba; visuomenė.

Viešasis interesas yra viena populiariausių ir sudėtingiausių sąvokų, vartojamų daugelyje mokslo šakų. Pastaruoju metu ji tapo ypač reikšminga teisės srityje. Šiuolaikinės visuomenės pokyčiai lemia vis didesnę modernaus civilinio proceso pritaikomumą ne tik privačių, bet ir viešųjų interesų gynybai.

Šio darbo tikslas – atskleisti pagrindinius viešojo intereso gynybos bruožus Lietuvos ir užsienio valstybių civiliniame procese. Visa medžiaga yra išdėstyta dvejose dalyse.

Pirmoje dalyje yra atskleidžiama viešojo intereso sąvoka ir jos svarba civiliniame procese, analizuojami labiausiai paplitę viešojo intereso gynybos būdai Lietuvos ir užsienio šalių civiliniame procese.

Antroje dalyje analizuojamas prokuroro, valstybės ir savivaldybių institucijų, visuomeninių organizacijų ir fizinių asmenų vaidmuo ginant viešąjį interesą Lietuvos ir užsienio šalių civiliniame procese.

SUMMARY

Keywords: public interest; civil procedure; protection; society.

Public interest is one of the most popular, but also the most difficult concept in various branches of knowledge. Recently idea of public interest became particularly important in law. Under the influence of contemporary social changes the modern civil procedure is turning to adaptability for arbitration not only in private, but also in those cases where the public interest is taking part.

The purpose of this master's writing is to reveal the main features of the protection of the public interest in the civil procedure in Lithuania and foreign states. This work consists of two parts.

The definition of the public interest and its importance in the civil procedure is discussed in the first part of this master's writing. Also this part analyses the most popular ways of the protection of the public interest in the civil procedure in Lithuania and foreign states.

The second part of this master's writing analyses role of the prosecutor, states and municipal institutions, public organizations and natural persons in protection of the public interest in the civil procedure in Lithuania and foreign states.